

Mašinski materijali 3

- *razni izvori*

Čelici

- Hemijski sastav gvožđa za preradu u **čelik** je:
2-4% C, 0,9-1,4% Si, 0,5-1,5% Mn, do 0,25% P i do 0,12% S
- Dobijanje čelika se svodi na rafinaciju gvožđa dobijenog u visokoj peći.
- Rastopljeno gvožđe prerađuje se u čelike u:
  - Simens-Martеноvoj pećima (plameni postupak),
  - Elektro pećima (pretapanjem), ili
  - Besemerovom ili Tomasovom konvertoru
- Čelik se lije u odgovarajuće kalupe
- **Čelični odlivak može da bude finalni proizvod** - na taj način se izrađuju proizvodi složene geometrije

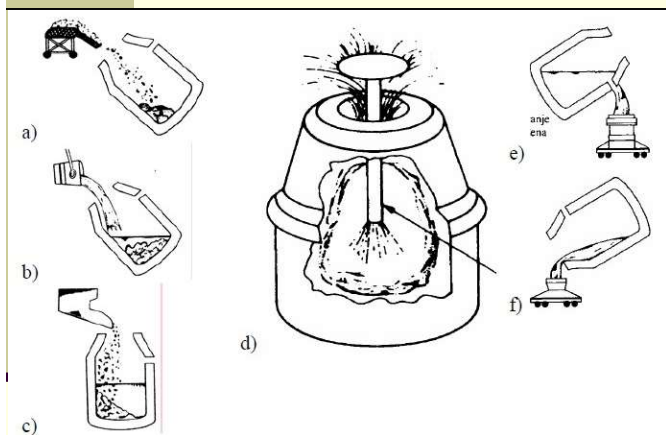
Konvertorski postupak dobijanja čelika

U konvertorima se rafiniše gvožđe iz visokih peći i u njih se dodaju:

- metalni otpad
- rastopljeni metal
- topitelj
- uduvava se kiseonik (O_2) da redukuje sadržaj ugljenika

Uduvavanjem O_2 ostvaruje se reakcija sa Fe: $2Fe + O_2 = 2FeO$

Oksid FeO reaguje sa C - reguliše se sadržaj C: $FeO + C = Fe + CO$

Konvertorski postupak:

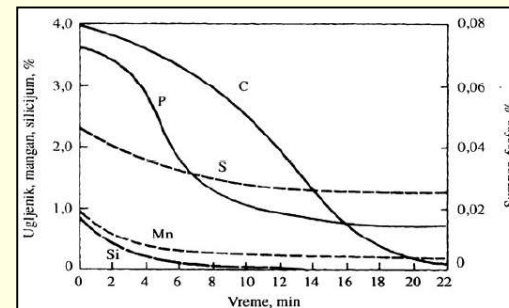
- metalni otpad
- rastopljeni metal
- kreč (topitelj)
- uduvavanje O_2
- izbacivanje šljake

Dezoksidacija – pred izlivanje dodaju se **Mn, Si i Al**.

Oksid FeO reaguje sa Si, Mn, Al, ali i sa P čime se reguliše sadržaj primesa u čeliku:

- $2FeO + Si = SiO_2 + 2Fe$
- $FeO + Mn = MnO + Fe$
- $3FeO + 2Al = Al_2O_3 + 3Fe$
- $5FeO + 2P = P_2O_5 + Fe$

- Ca iz topitelja smanjuje sadržaj S gradeći CaS

Produkti svih reakcija čine trosku i gas.

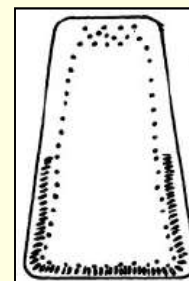
Toplota oslobođena iz svih ovih reakcija je dovoljna da čelik ostane u tečnom stanju.

Zaostali gasovi

- Tokom livenja tečni metal lako rastvara gasove (O_2 , N_2 , H_2 , CO_2 i CO)
- Prema količini zaostalih gasova u toku očvršćavanja čelici se dele na **neumirene, poluumirene i umirene.**

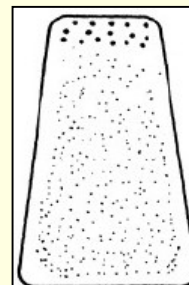
•Neumireni,

- nepotpuna dezoksidacija Mn i Al
- pore uz površinu ingota – lakša obrada na hladno
- limovi i šipke
- smanjena KV, Rd i zavarljivost

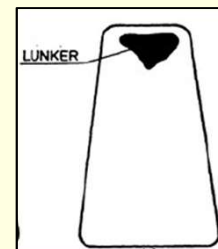
•Polumireni

- nepotpuna dezoksidacija Mn, Al i Si
- pore u gornjem delu odlivka
- profili i limovi
- ekonomični

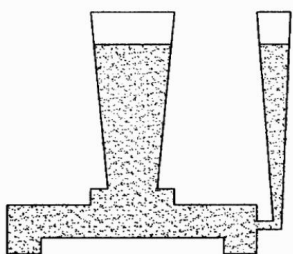
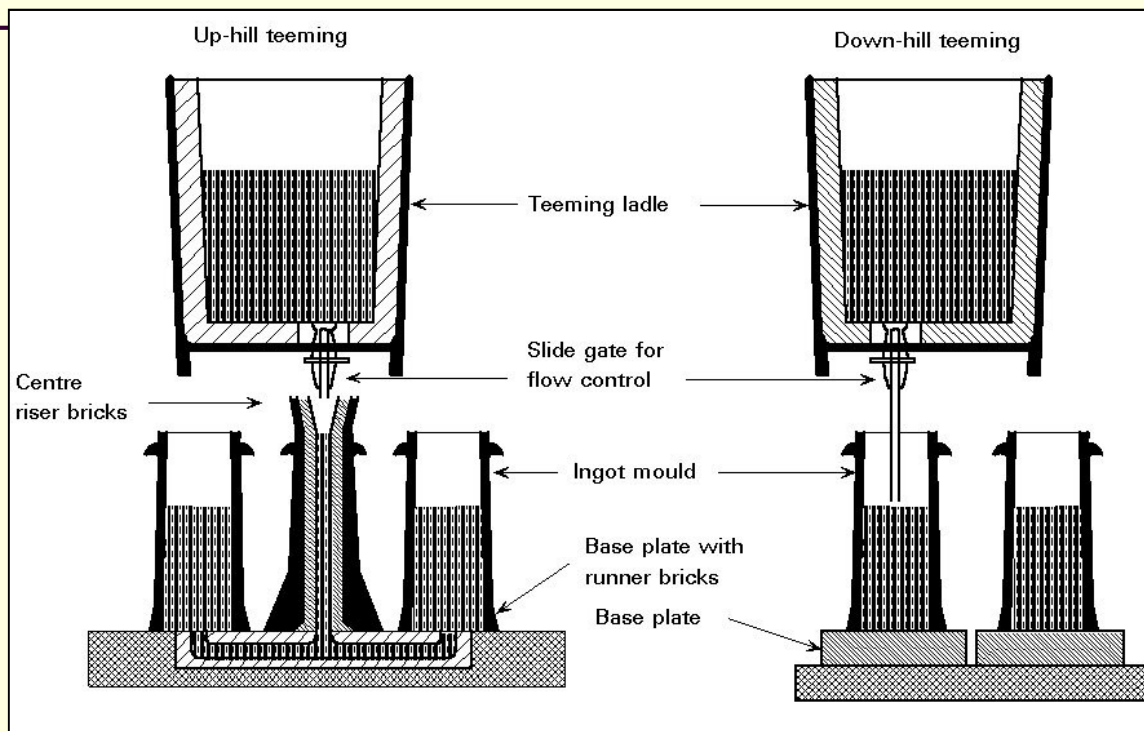
•Umireni

- potpuna dezoksidacija Mn, Al i Si
- oksidi nakon dezoksidacije ostaju u čeliku lunkeri (lunker je greška skupljanja)
- pogodni za rad u bilo kojim uslovima jer imaju dobre mehaničke osobine

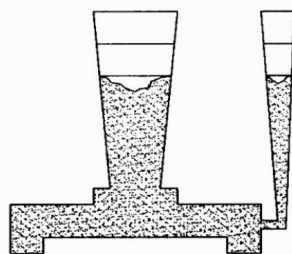

Livenje ingota

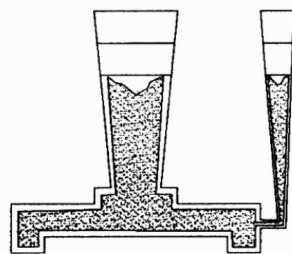
Naredna faza u dobijanju čelika je livenje u metalne kalupe (*kokile*) - gde tečni metal očvršćava u ingote

течна фаза

полутечна фаза

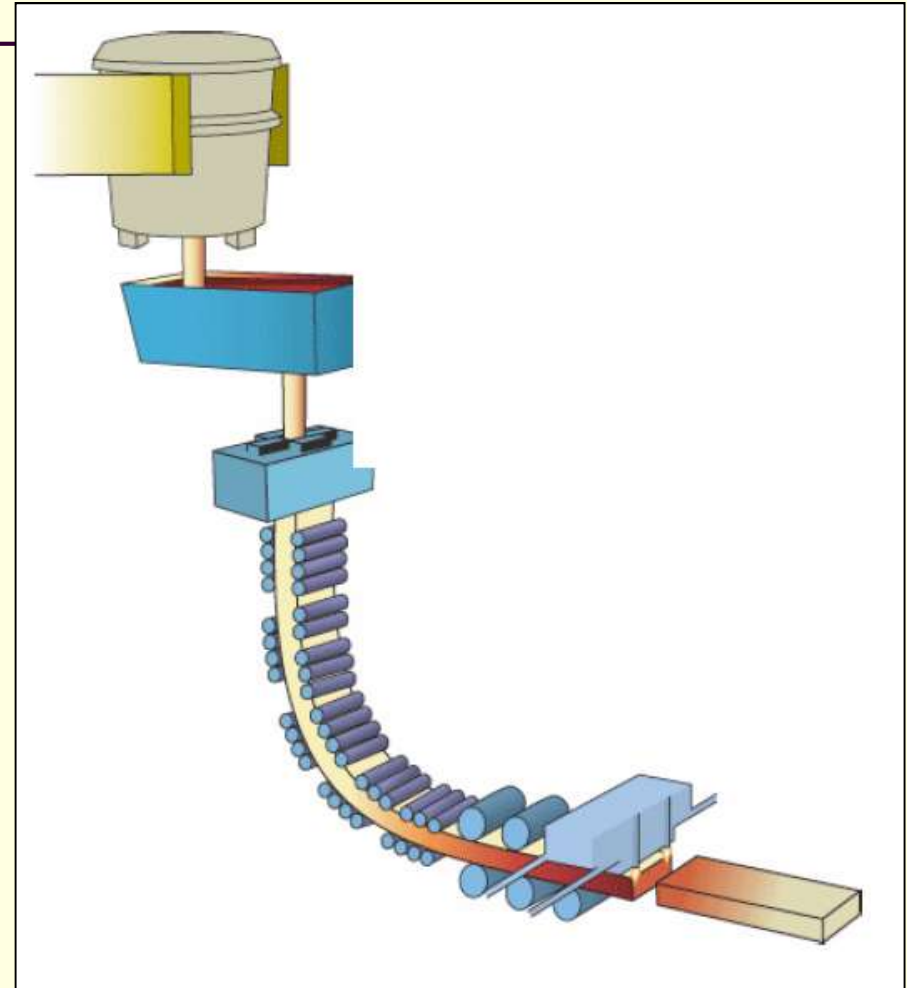

тврда фаза

Livenje ingota i proces skupljanja materijala tokom očvršćavanja

Kontinualno livenje

- Tradicionalni način livenja ingota se sve više zamenjuje kontinualnim livenjem.
- Kod kontinualnog livenja se smanjuje verovatnoća dobijanja lunkera, a povećava se mogućnosti pojave uključaka.

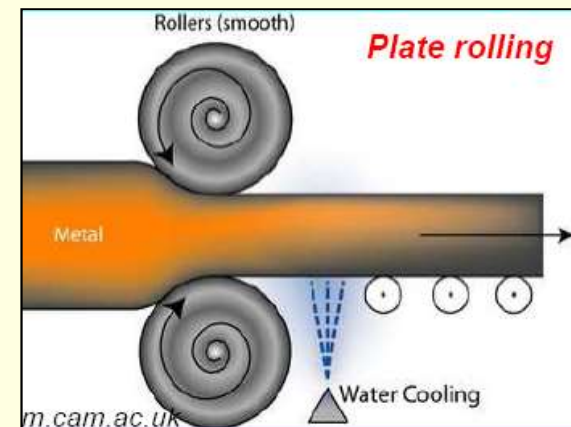

Kontinualno livenje

Nakon livenja odlivak ide na hladno/toplo valjanje itd.

- Proizvodi od valjanog čelika proizvoljne dužine mogu da budu proizvedeni u obliku:
  - šipke - izvlačenjem, kovanjem ili valjanjem;
  - žice - izvlačenjem ili valjanjem;
  - čelični profili – valjanjem ili izvlačenjem.

Primer: lopatice turbina, cevi, šine, limovi različiti profili tipa T, I, U, itd.

Podela čelika

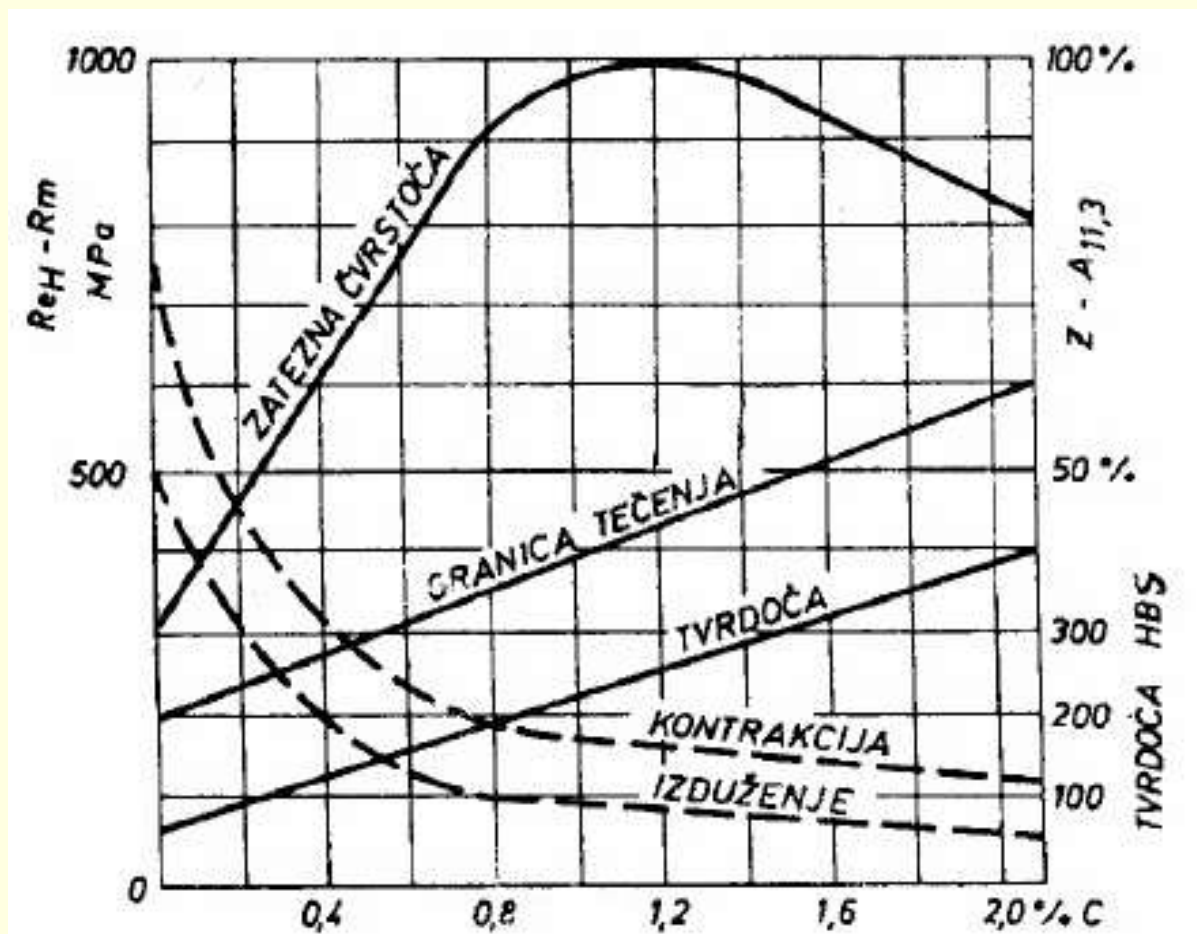
- Čelici mogu da se **podele** prema:
  - hemijskom sastavu,
  - nameni,
  - mikrostrukturi,
  - načinu dobijanja,
  - kvalitetu,
  - obliku i stanju poluproizvoda.

- **Prema hemijskom sastavu** čelici se dele na:
  - ugljenične čelike,
  - legirane čelike.

Ugljenični čelici

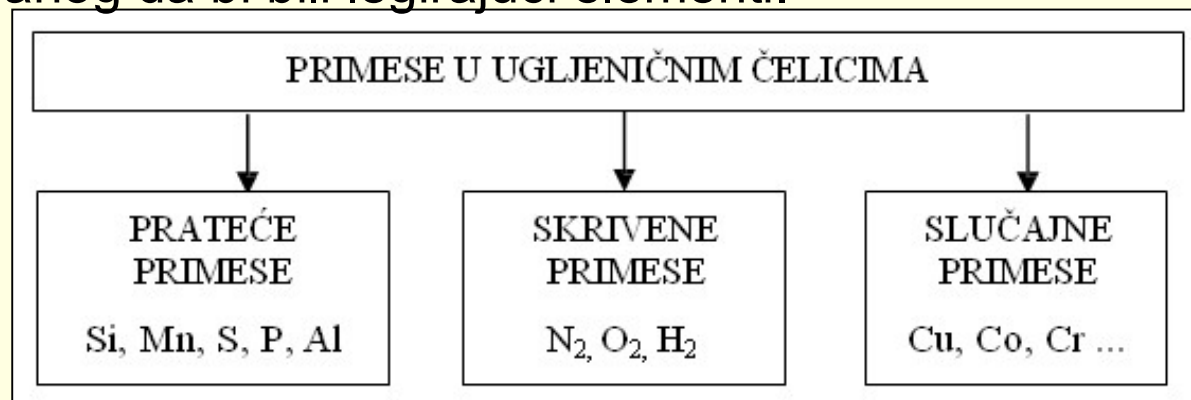
- Ugljenični čelici su legure železa i ugljenika (sa sadržajem C do 2,0%), u kojima su prisutne primese.
- Na ugljenične čelike otpada 90% svetske proizvodnje čelika, pa oni predstavljaju osnovni materijal u mašinskoj industriji.
- Prema sadržaju ugljenika, ovi čelici se dele na:
  - niskougljenične do **0,25% C**,
  - srednjeugljenične od **0,25% do 0,6% C**,
  - viskokougljenične preko **0,6% C**.
- Prema nameni, ugljenični čelici se dele na:
  - konstrukcione, do **0,6% C** i
  - alatne, preko **0,6% C**.

Uticaj %C na mehanička svojstva ugljeničnih čelika

Primeze u ugljeničnim čelicima

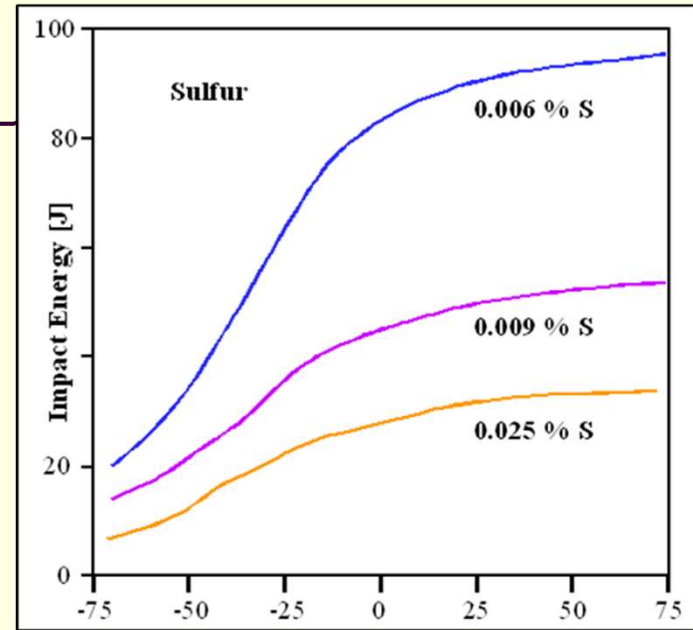
- **Primeze u čelicima mogu da budu:**
- **Prateće primeze** - iz rude železa (Mn, Si, P), iz goriva (S) i od sredstava za dezoksidaciju (Mn, Al i Si).
- **Skrivene primeze** u čeliku (N_2 , O_2 , H_2) rastvaraju se iz atmosfere.
- **Slučajne primeze** u čeliku (Cu, Pb, Sn, Sb i As) koje potiču iz polazne sirovine - rude, a njihova pojava i sadržaj vezani su za vrstu rude. Ima ih u čeliku u sadržaju manjem od minimalno propisanog da bi bili legirajući elementi.

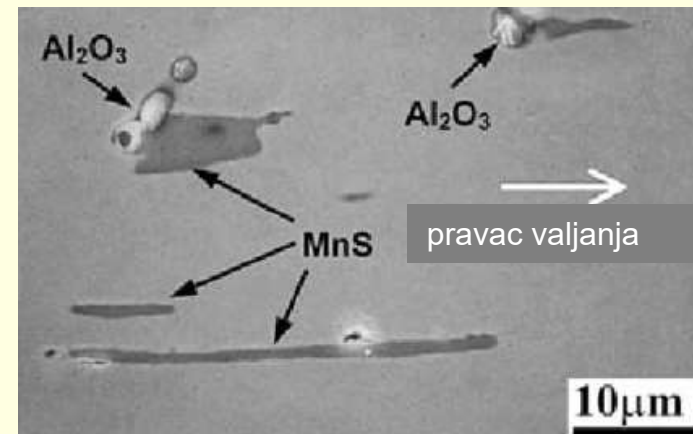
Sumpor S

- Sumpor ima malu rastvorljivost u čelicima i može da se smatra nerastvorljivim.
- Kod konstrukcionih čelika max dozvoljena granica se stalno smanjuje (bila je 0.04%, ali već je ispod 0.02%).
- Kod kvalitetnijih čelika max sadržaj S ide ispod 0.01%, a sada je kod nekih čelika u standardima iz 2019-2020.god. max S sadržaj 0.005%
- Kod neumirenih čelika izdvaja se u sredini odlivka.
- Otežava/onemogućava zavarivanje.

S se vezuje sa Mn u MnS koji je deformabilan i izdužuje se kod valjanja.

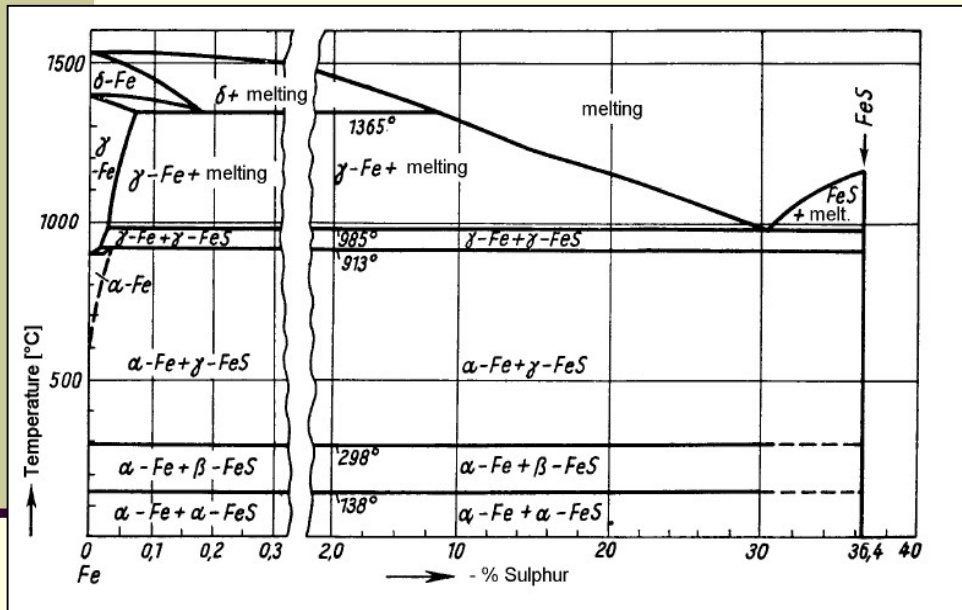

Smanjuje žilavosti čelika na sa porastom sadržaja S

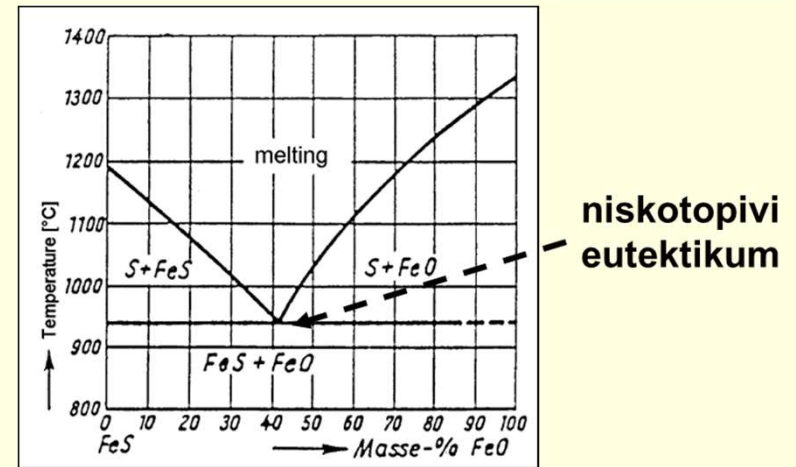

Niskotopivi eutektikumi S

- Sa Fe i O stvara niskotopive eutektikume koji su odgovorni za stvaranje toplih prslina (preko 950°C)
- Na T od oko 800°C izaziva tzv crveni lom.

Dijagram stanja Fe-S

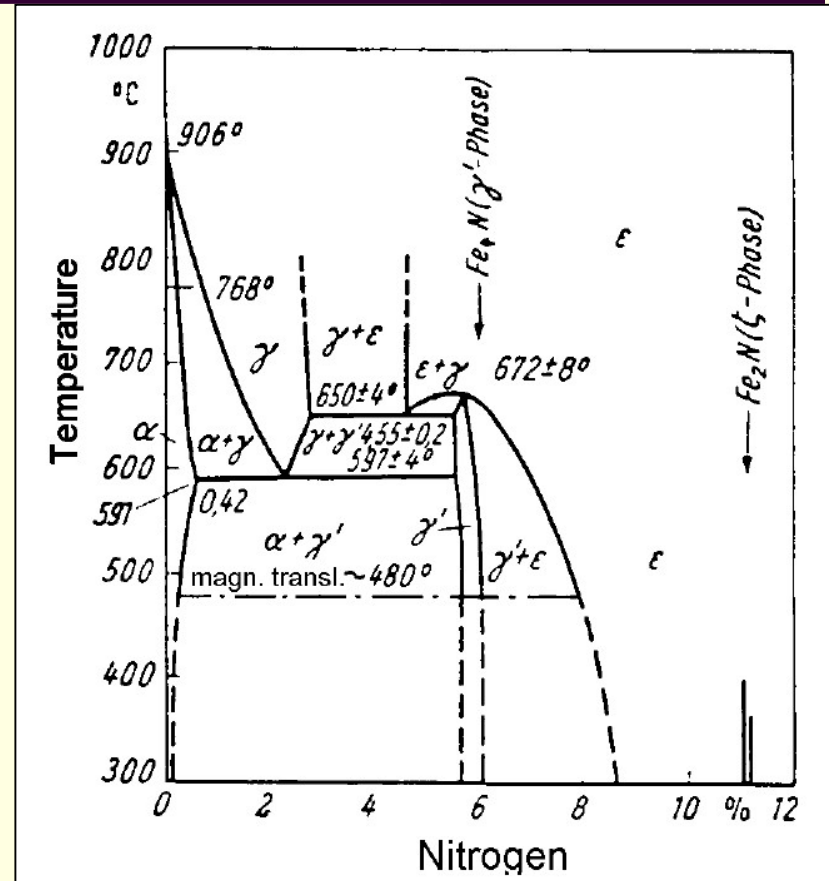
Dijagram stanja FeS-FeO

niskotopivi eutektikum

Azot N

- Rastvara se u čelicima
- **Dovodi do starenja čelika** ali i do stvaranja nitrida koji su stabilniji od karbida
- Ograničen sadržaj na manje od 0.01 % ili uz legiranje Al, Nb i V može i nešto viši sadržaj

Dijagram stanja Fe-N

Ostali elementi

Si

- sadržaj Si u čeliku daje informaciju o njegovoj dezoksidaciji
- čelici sa manje 0.1%Si su neumireni - segregacije
- čelici koji sadrže preko 0.6%Si su kruti i nisu pogodni za zavarivanje

Mn

- Mn ima veliki uticaj na **čvrstoću, žilavost i dinamičku čvrstoću**
- potrebno je min 0.2%Mn da bi vezao S u MnS i obezbedila žilavost
- uobičajeni sadržaj Mn je 0.4 - 0.6 %.
- dezoksidator – čelici sa preko 0.6 %Mn se mogu smatrati umirenim.
- kod finoizranih čelika sadržaj Mn 1.0-1.6 %.
- Mn utiče na zavarljivost
- čelici sa većim sadržajem Mn se ne koriste zbog loše žilavosti izuzev ako nisu austenitni čelici sa Mn

Ostali elementi

O

- Kiseonik se rastvara u čelicima do sadržaja od 0.003 %, i izaziva krtost
- U sadržaju većem od 0.007 % je prisutan u uključcima.
- Dezoksidacija sa Si, Al ili Mn

H

- Vodonik dovodi do pojave krtosti
- Rastvorljiv je u čelicima do 0.0004 ml/100g na sobnoj T
- Ima veću rastvorljivost u martenzitu

Podela legiranih čelika

- Legirani čelici osim ugljenika (i primesa) sadrže i druge legirajuće elemente, koji se dodaju radi poboljšanja zahtevanih svojstva.
- Legirani čelici se dele prema broju, sadržaju i vrsti legirajućih elemenata i nameni.
- **Prema broju** legirajućih elemenata, čelici se dele na jednostruko i višestruko legirane.
- **Prema ukupnom sadržaju** legirajućih elemenata, čelici se dele na:
  - nisko legirane – do 5% legirajućih elemenata i
  - visoko legirane – više od 5% legirajućih elemenata.

Min sadržaj legirajućih elemenata u čelicima, %

element	Si	Mn	Cr	Ni	W	Mo	V	Co	Ti	Cu	Al
min. sadržaj (%)	0,60	0,80	0,30	0,30	0,10	0,08	0,01	0,10	0,05	0,4	0,10

- **Prema nameni** čelici se dele na:
  - konstrukcione čelike,
  - alatne čelike,
  - čelike sa posebnim svojstvima.

Legirajući elementi u čeliku

Legirajući elementi u čeliku mogu da:

- grade **čvrste rastvore** odnosno - rastvaraju u α i γ -železu,
- grade sopstvene **karbide** ili se **rastvaraju u cementitu**,
- grade **intermetalna jedinjenja** ili **jedinjenja sa nemetalima** i
- budu u elementarnom obliku.

Element	Čvrst rastvor	Legirani cementit	Karbid	Jedinjenje	Element. stanje
Nikl	Ni			Ni ₃ Al	
Silicijum	Si			SiO ₂ M _x O _y	
Mangan	Mn	(Fe, Mn) ₃ C		MnS; MnOSiO ₂	
Hrom	Cr	(Fe, Cr) ₃ C	Cr ₇ C ₃ ; Cr ₂₃ C ₆		
Molibden	Mo		Mo ₂ C		
Volfram	W		W ₂ C		
Vanadijum	V		VC		
Titan	Ti		TiC		
Niobijum	Nb		NbC		
Aluminijum	Al			Al ₂ O ₃ ; AlN	
Olovo					Pb

Jedan legirajući element može da učestvuje u više reakcija u čeliku npr. da gradi čvrste rastvore i karbide, itd.

Legirajući elementi u čeliku

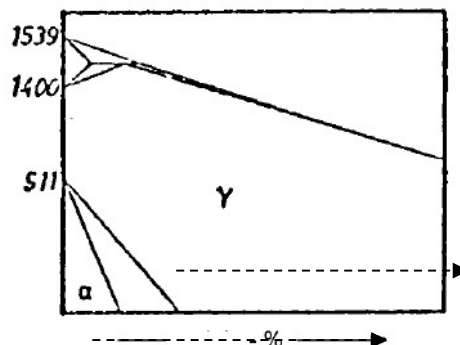

- Posebno značajna osobina legirajućeg elementa je doprinos obrazovanju ili stabilizaciji neke faze.
- Legirajući elementi su grupisani u one koji promovišu obrazovanje:
  - **austenita γ** : **Ni, Co Mn, C, N, Cu** (proširuju γ oblast)
  - **ferita α** : **Cr, Al, Ti, Si, V, Mo, P, W, O, S, B, Zn, Nb, Ta** (sužavaju γ oblast)
  - **karbida ili nitrida** – **Cr, Mo, V, Ti, Nb, Ta, W, Mn,...**

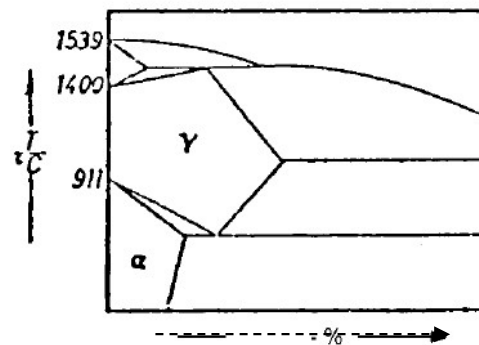
Legirajući elementi – menjaju dijagram stanja

austenito-
obrazujući γ : *Ni,*
Co, Mn otvaraju
 γ oblast, dok je
C, N i Cu je
proširuju

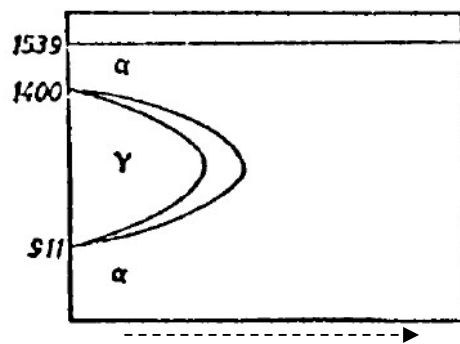
ferito-
obrazujući α :
Cr, Al, Ti, Si, V,
Mo, P, W
zatvaraju γ
oblast, dok je *O,*
S, B, Zn, Nb, Ta
dodatno
sužavaju

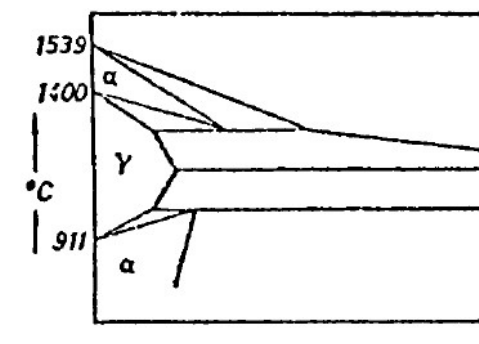
Ni, Co i Mn **otvaraju** γ oblast i
ona nije ograničena

C, N i Cu **proširuju** γ oblast ali je
ona ograničena

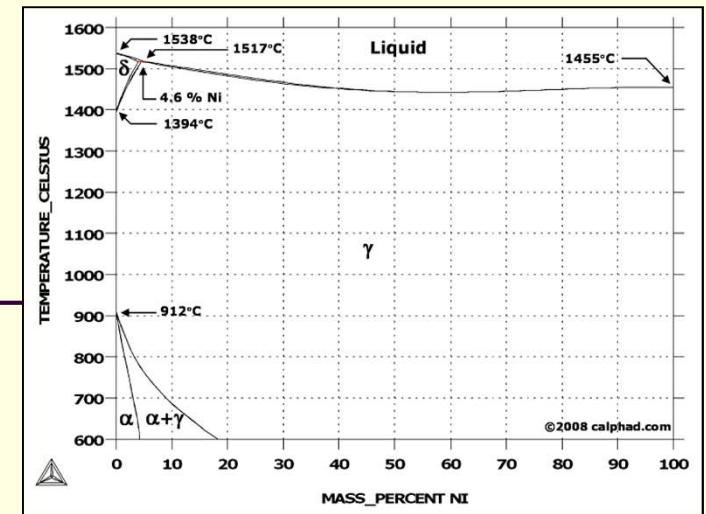
Cr, Al, Ti, Si, V, Mo, P, W
zatvaraju γ oblast a α oblast
nije ograničena

O, S, B, Zn, Nb, Ta, **sužavaju** γ oblast,
a α oblast je ograničena

Primer: Austenito-obrazujući elementi

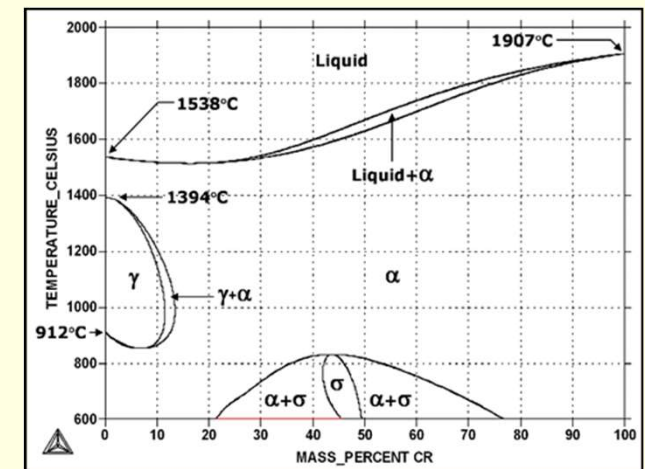
- 18%Cr i 8%Ni - austenitni čelik
- **Hadfieldov** čelik sa 13%Mn, 1,2%Cr i 1%C. U ovom čeliku u Mn i C stabilizuju austenit.

Primer: Ferito-obrazujući elementi

- Legure Fe-Cr koje sadrže **više od 13%Cr** su feritne na svim temperaturama do početka topljenja.
- Niskouglenični čelici sa oko 3%Si su feritni i koriste se za transformatorske limove.

Dijagram Fe-Ni

Dijagram stanja Fe-Cr

Odstupanja - Cr

- Uobičajeno je da se suprotni efekti legirajućih elemenata poništavaju, međutim postoje i odstupanja...
- Najbolji primer je hrom (Cr) – ako se u čelik koji sadrži Ni doda Cr u količini od oko **18%** onda **Cr pomaže da se stabilizuje γ faza (austenit) iako je Cr ferito-obrazujući element.**

Karbido-obrazujući elementi

- Većina elemenata koji obrazuju karbide obrazuju i **ferit**.
- Svi karbidoobrazujući elementi su iz grupe prelaznih metala i **imaju veći afinitet prema ugljeniku od Fe**
- Afinitet elemenata prema ugljeniku raste u sledećem nizu:
→ Cr, W, Mo, V, Ti, Nb, Ta, Zr.
- Uvek je u nekoj modifikaciji prisutna **KZC rešetka**

Karbido-obrazujući elementi – legirani karbidi

- Neki karbidi ne sadrže železo, kao što su Cr_7C_3 , W_2C , VC , Mo_2C .
- Kompleksni karbidi mogu da sadrže i železo - na pr. $\text{Fe}_4\text{W}_2\text{C}$.
- Karbidi su obično označena kao M_6C , M_{23}C_6 i MC .
Slovo M predstavlja sve atome metala.
- Tako M_6C može da predstavlja $\text{Fe}_4\text{W}_2\text{C}$ ili $\text{Fe}_4\text{Mo}_2\text{C}$;
 M_{23}C_6 može da predstavlja Cr_{23}C_6 , a MC može da predstavlja VC .

Stabilizatori karbida

- Stabilnost karbida zavisi od prisustva drugih elemenata u čeliku.
- Npr. **Mn**, koji je slab karbidoobrazujući element, relativno je jak stabilizator karbida.
- U praksi se **Cr najčešće koristi kao stabilizator karbida**
- Uticaj elemenata na stabilizaciju karbida:

Al	Cu	P	Si	Co	Ni	W	Mo	Mn	Cr	V	Ti	Nb	Ta
0	0	0	0	0.2	0.3	2	8	11.4	28		Rastuće		

Grafito obrazujući elementi

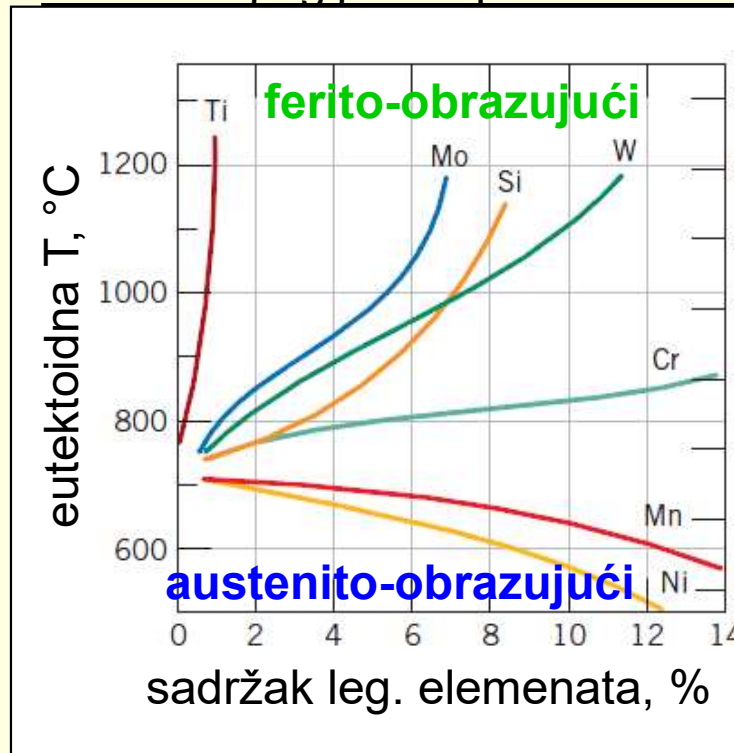
- Imaju KPC rešetku - Ni, Si, Al, Cu
- Stvaraju takve uslove da **ugljenik teži da se izdvoji u vidu grafita**
- Obično su **γ obrazujući elementi**

Uticaj legiranja na rast zrna

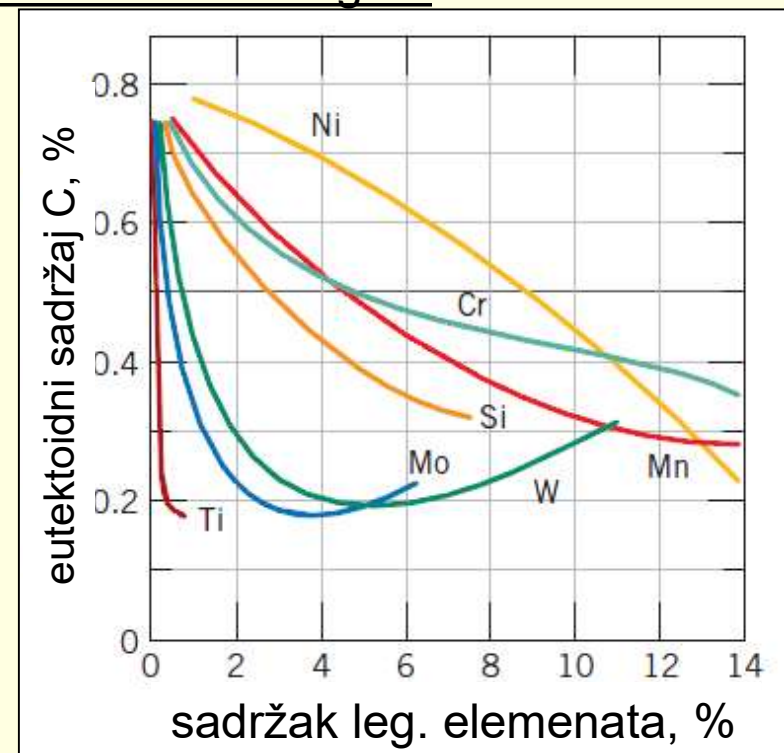
- Rafinirajući efekat imaju Ti, V, Nb, Al, Zr jer formiraju **fine karbide, nitride i karbonitrde na granicama zrna** koji sprečavaju migraciju granica (npr. V, koji dodat u malim količinama, oko 0,1%, sprečava rast zrna formiranjem karbida i nitrida; finozrni čelici - poznati su kao "mikrolegirani" čelici). Kompleksni karbidi W i Mo takođe sprečavaju rast zrna.
- Al-N čestica, ograničava rast zrna na temperaturama koje se obično koriste u termičkoj obradi.

Uticaj legirajućih elemenata na eutektoidnu tačku

- Temperaturu A1 **snižavaju** elementi koji obrazuju **austenit**, a **povećavaju** oni koji obrazuju **ferit**.
- Takođe, sa porastom ukupnog sadržaja većine legirajućih elemenata snižava se sadržaj ugljenika pri kome se formira eutektoidna legura

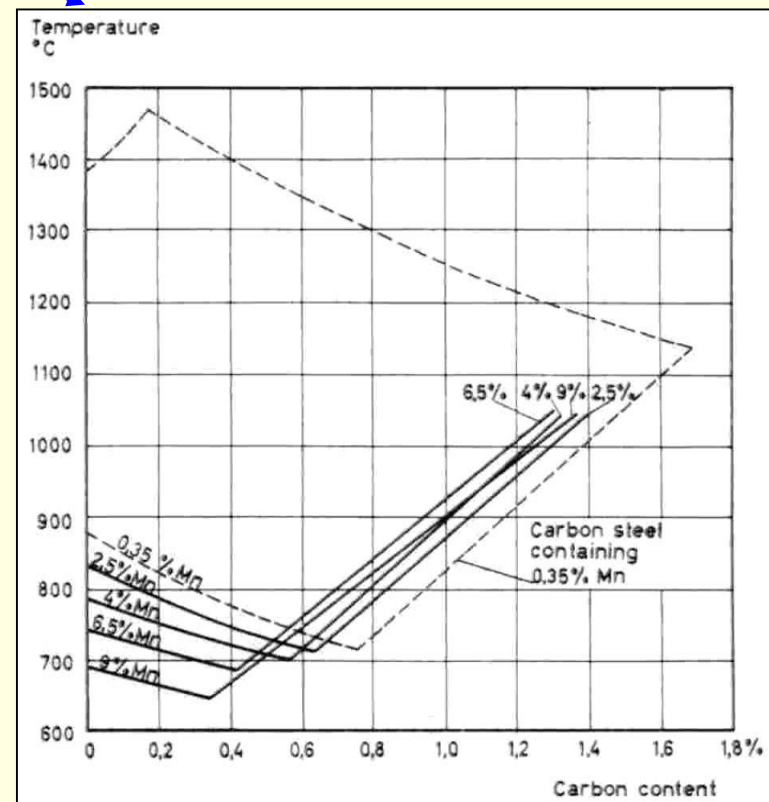
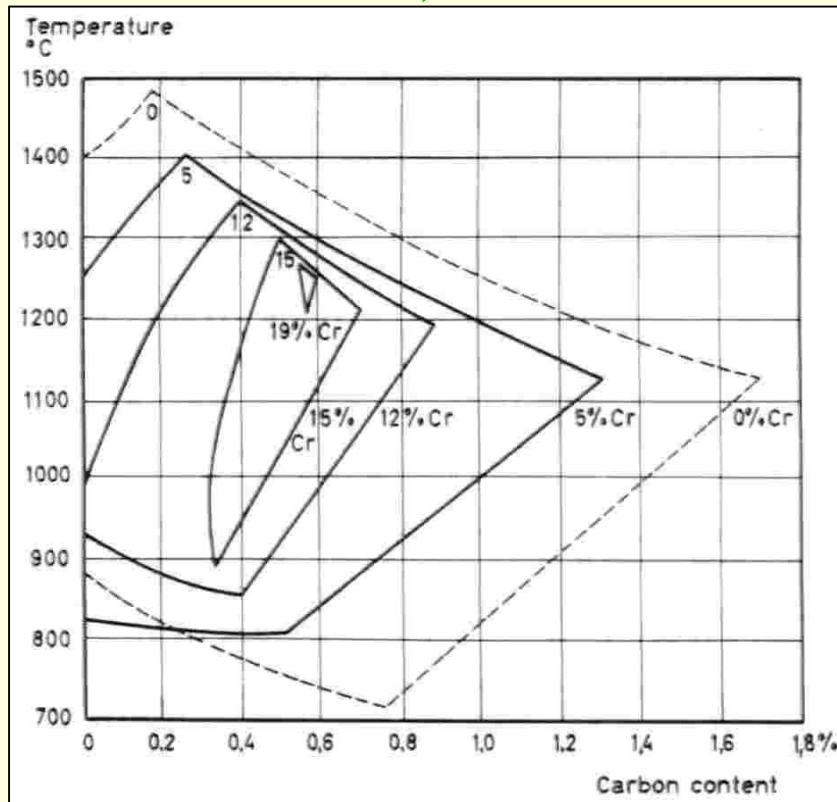
Uticaj sadržaja legirajućih elemenata na A1 temperaturu

Uticaj sadržaja legirajućih elemenata na eutektoidni sadržaj C²⁵

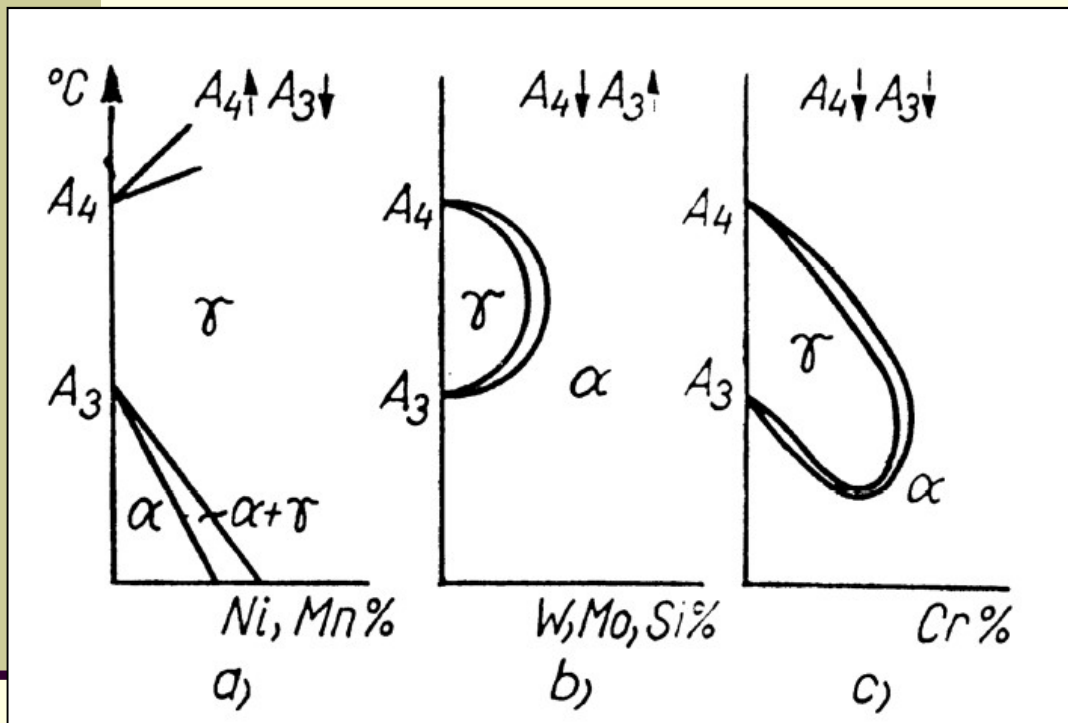
Primer: Uticaj sadržaja legirajućih elemenata na eutektoidni sadržaj C

Uticaj sadržaja **Cr** i **Mn** na položaj eutektoidne tačke

Sa porastom sadržaja legirajućih elemenata, eutektoidna legura se formira na nižem sadržaju %C.

Pomeranje temperature A3 i A4 sa legiranjem

Podsećanje na karakteristične temperature (Fe):

1536°C - $\delta \rightarrow L$

1392°C **A4** - $\gamma \rightarrow \delta$

911°C **A3** - $\alpha \rightarrow \gamma$

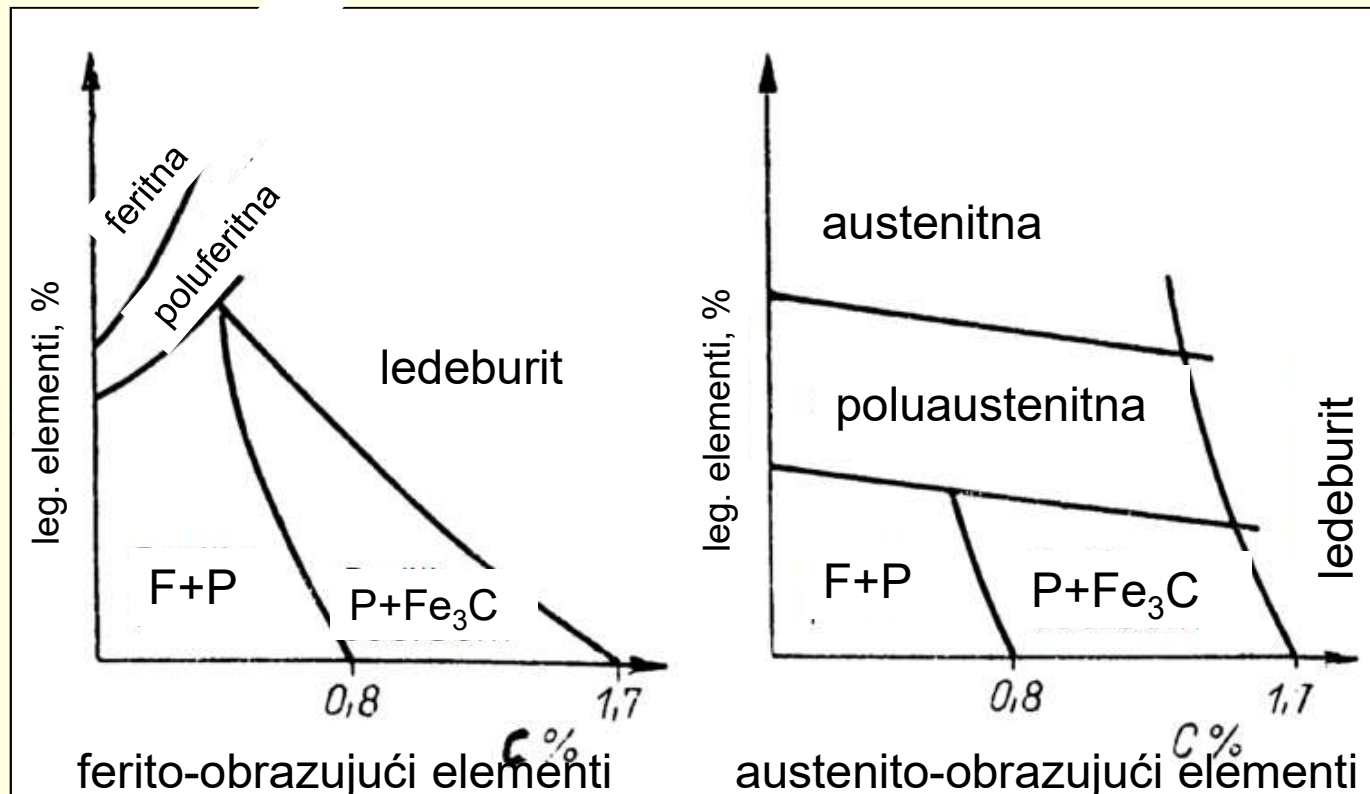
769°C **A2** - α magnetično $\rightarrow$ α nemagnetično (β) – Kiri T

723°C – **A1** eutektoidna transformacija

Uticaj legirajućih elemenata na A4 i A3 temperature

Uticaj legirajućih elemenata na mikrostrukturu čelika

Ferito i austenito-obrazujući elementi utiču na finalnu mikrostrukturu (npr. struktura **ledeburita** se javlja u alatnim čelicima)

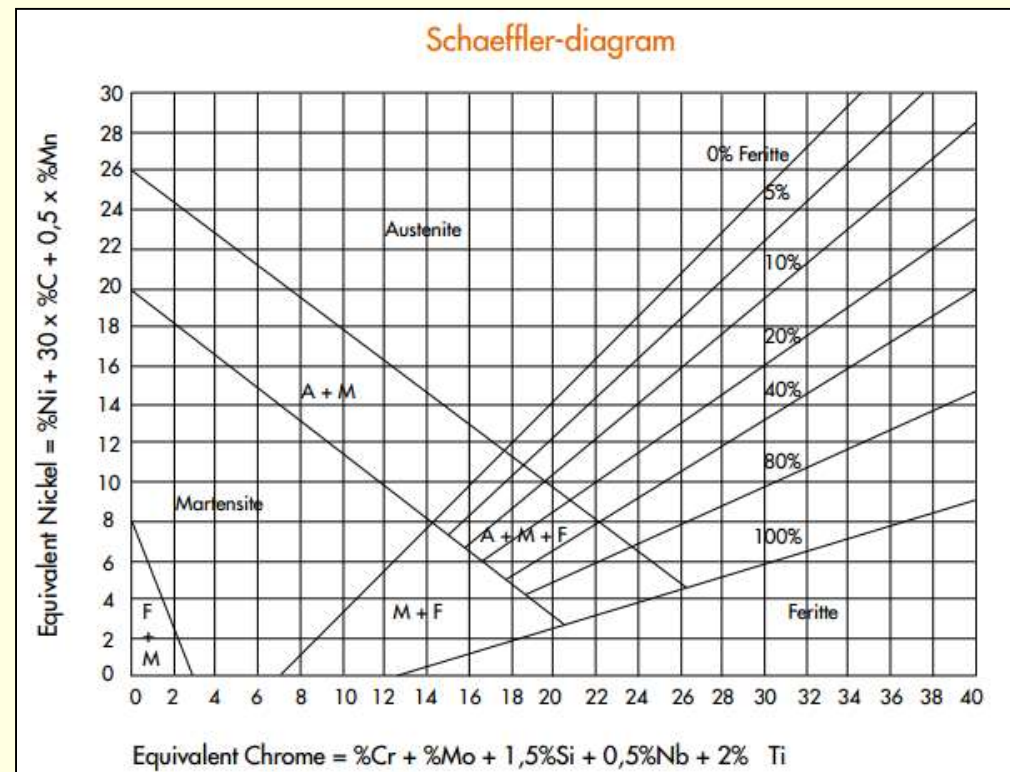
Primer: Hadfield čelik sa 13% Mn je austenitni zbog visokog sadržaja ugljenika. Ako se ugljenik smanji na oko 0,20% čelik postaje martenzitni.

Primer: Šeflerov dijagram (Schäffler - De Long)

- Šeflerov dijagram je pogodan za prikaz uticaja hemijskog sastava dve grupe elementa (izražne preko ekvivalenata Cr i Ni) na dobijanje strukture pri brzom hlađenju sa 1050°C do sobne T.

- Vrlo važan za zavarivanje CrNi čelika sa do 0.12%C,** ali

- ne može da prikaže udeo karbidne faze!**

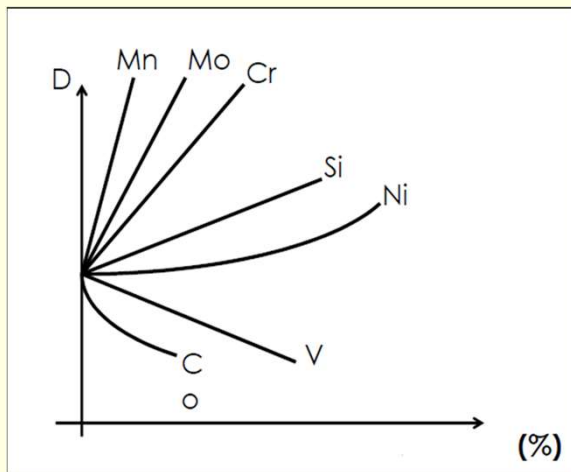

$$Cr_{eq} = (Cr) + 2(Si) + 1.5(Mo) + 5(V) + 5.5(Al) + 1.75(Nb) + 1.5(Ti) + 0.75(W)$$

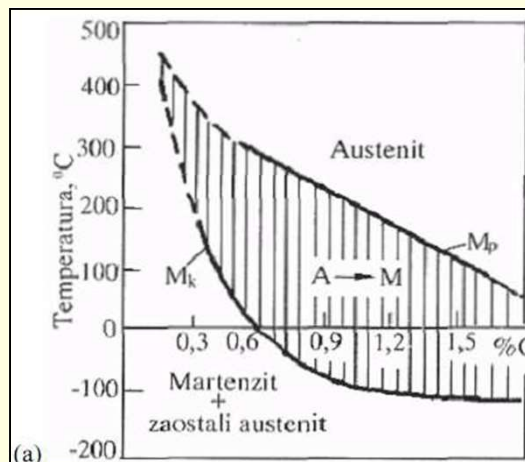
$$Ni_{eq} = (Ni) + (Co) + 0.5(Mn) + 0.3(Cu) + 25(N) + 30(C)$$

Uticaj legirajućih elemenata na temperaturu martenzitne transformacije

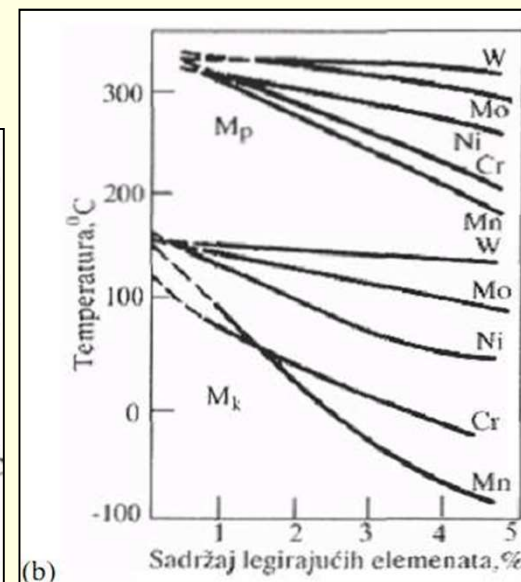
- Svi legirajući elementi, **snižavaju** M_s i M_f temperaturu izuzev **Co** i **Al**.
- **C** ima veći uticaj na M_s temperaturu od svih legirajućih elemenata.
- Sa porastom sadržaja leg. elemenata takođe:
  - **raste** sadržaj zaostalog austenita
  - **opada** kritična brzina hlađenja.
  - **uglavnom raste** prokaljivost

Mn, Mo, Cr, Si i Ni povećavaju prokaljivost po **Dzomini metodi** (dubinu sloja na kojoj se dostiže martenzit), dok npr V i Co snižavaju prokaljivost

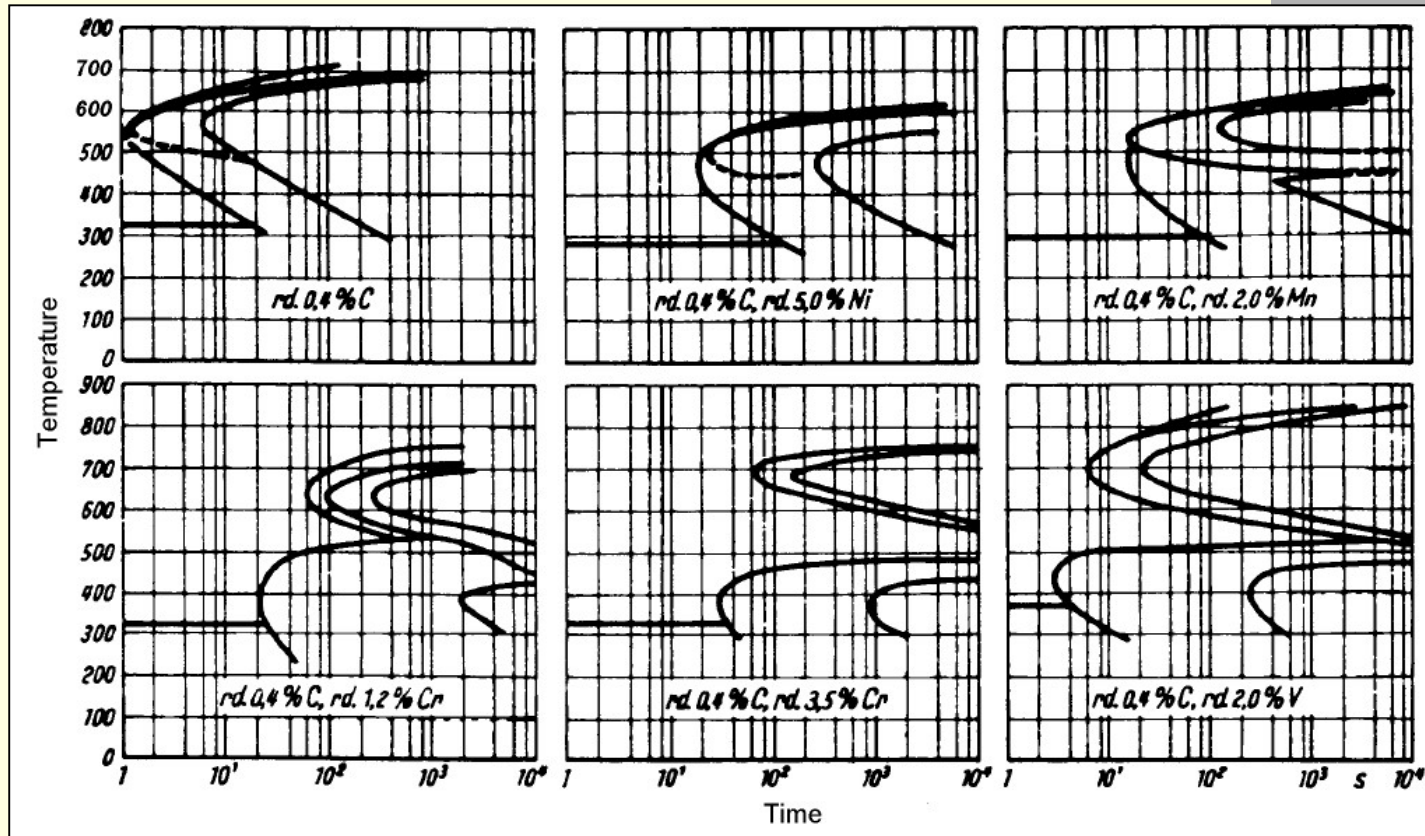
a) Uticaj sadržaja C na M_p (M_s) i M_k (M_f);

b) Uticaj legirajućih elemenata na M_p (M_s) i M_k (M_f)

Uticaj leg. elemenata na izgled TTT dijagrama

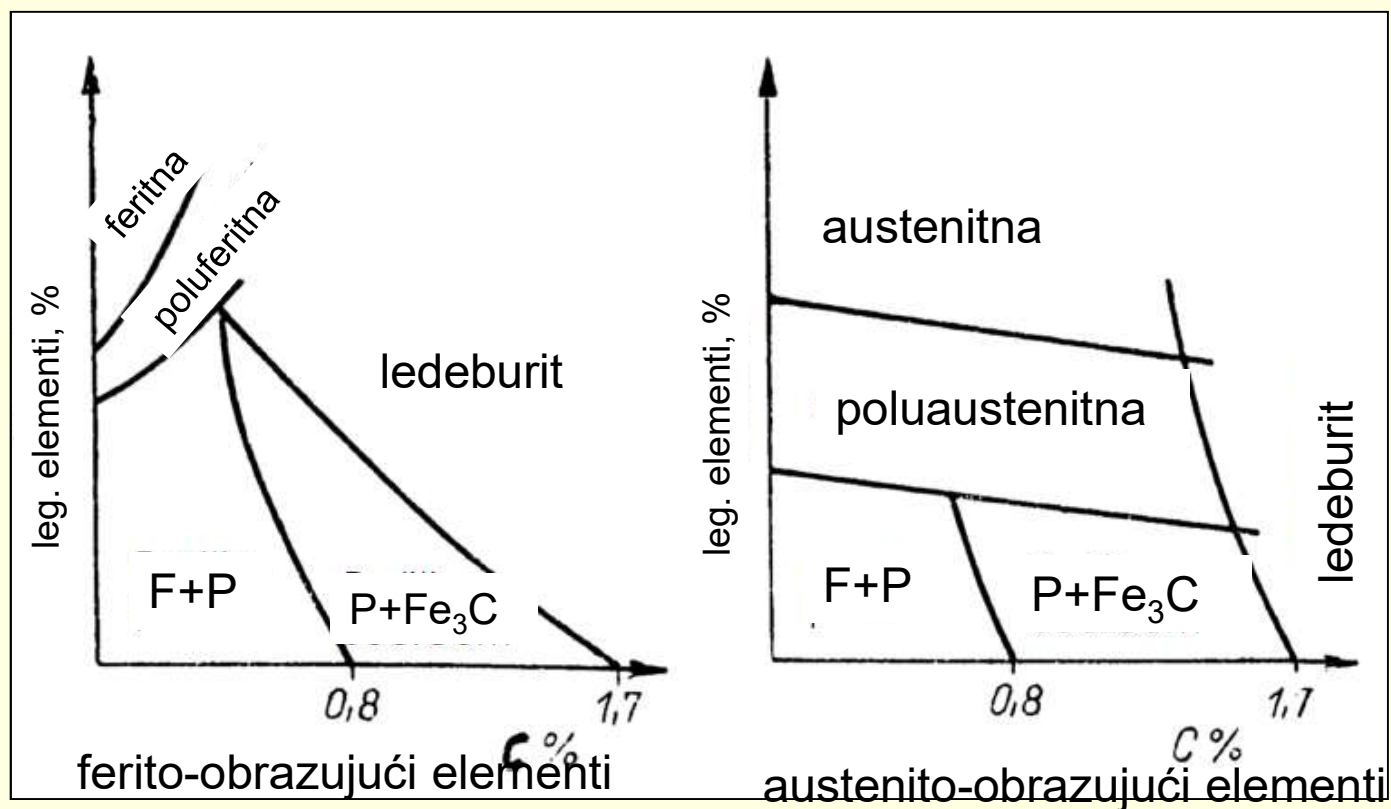
Pri istom sadržaju C od 0,4% legirajući elementi menjaju izgled krivih

Svi legirajući elementi (osim Co) pomeraju krive transformacije u TTT dijagramu u desno

Uticaj legirajućih elemenata na mikrostrukturu čelika

Prema strukturi čelici se dele na: feritne, podeutektoidne, eutektoidne, nadeutektoidne, ledeburitne, austenitne i martenzitne.

Ferito i austenito-obrazujući elementi utiču na finalnu mikrostrukturu (tako se javlja i struktura **ledeburita** u alatnim čelicima)

ALATNI ČELICI

- Alatnim čelicima nazivaju se **ugljenični i legirani čelici**, koji imaju **visoku tvrdoću i otpornost prema habanju**, a upotrebljavaju se za izradu različitog alata
- Pored dobrih mehaničkih svojstava čelici za alate moraju da imaju i druga važna svojstva, kao što su:
  - dobra **toplotna postojanost**,
  - **otpornost prema razugljeničenju površinskog sloja i oksidaciji**, (jer smanjuju čvrstoću, tvrdoću i otpornost prema habanju);
  - odgovarajuća **toplotna provodljivost**, da bi se sprečilo pregrevanje, a time i smanjenje tvrdoće;
  - mali koeficijent linearnog širenja na temperaturama kojima je alat izložen u toku rada, tj. **dimenziona postojanost**;
  - dobra obrada brušenjem- za alate za merne instrumente.

Alatni čelici

Zahtevi:

- visoka tvrdoća i otpornost na habanje
- visoka čvrstoća i žilavost
- toplotna postojanost

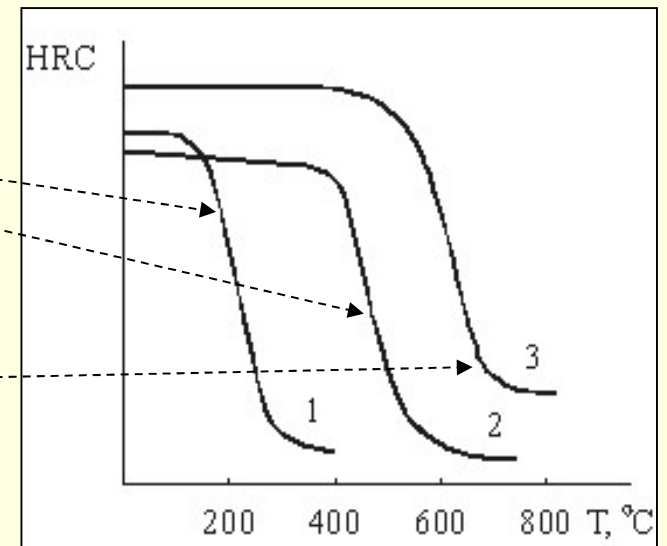
Alatni čelici se dele na:

- ugljenične alatne čelike (C = 0,6-1,4%)
- legirane alatne čelike (C = 0,4-1,6%)

Legirani alatni čelici mogu da budu:

- **1)** za obradu na hladno ($\rightarrow 200-250^{\circ}\text{C}$)
- **2)** polu toplotno postojani ($\rightarrow 300\dots 500^{\circ}\text{C}$)
  - za hladnu deformaciju
  - za toplu deformaciju
- **3)** toplotno postojani ($\rightarrow 500\dots 750^{\circ}\text{C}$)
  - visoka tvrdoća posle otpuštanja dobijena **karbidima**,
  - visoka tvrdoća posle otpuštanja dobijena **intermetalnim** jedinjenjima

Namena alatnih čelika zavisi od tvrdoće/čvrstoće na povišenim temperaturama

Ugljenični alatni čelici

- Ugljenični alatni čelici sadrže **0,6 – 1,4% C**.
- Karakteristična su im sledeća svojstva:
  - **visoka tvrdoća** (60 – 64 HRC),
  - **dobra otpornost na habanje do 150°C** - zbog toga se od ugljeničnih alatnih čelika ne izrađuje rezni alat za veće brzine rezanja zbog većeg zagrevanja
  - **imaju relativno dobru žilavost** - za izradu alata izloženog jačim udarnim opterećenjima.
  - **od ugljeničnih alatnih čelika mogu da se izrađuju alati jednostavnog oblika i manjih dimenzija.**

Legirani alatni čelici

- **Legirani alatni čelici za rad u hladnom stanju:**
  - Namenjени za oblikovanje i mehaničku obradu **do 200°C**.
  - Osnovni legirajući elementi - **Cr**, a po potrebi se dodaju Mo, W i V.
  - Ovi čelici se primenjuju za alate za procesanje i probijanje, udarne alate, alate za presovanje i vučenje, delove drobilica, mlinova i bagera, alate za poljoprivredu i merne alate.
- **Legirani alatni čelici za rad u toplom stanju:**
  - namenjeni za izradu alata za:
    - kovanje i presovanje šipki i cevi,
    - za livenje pod pritiskom,
    - za izradu valjaka, matica, zakovica i čepova.
  - Osnovni legirajući elementi kod ove vrste čelika su **Cr, Mo i V**, a često se dodaje i **W**.

Brzorezni alatni čelici

- Brzorezni alatni čelici su - zadržavaju visoku tvrdoću i otpornost prema habanju na povišenim temperaturama (**500...750°C**) koje se pojavljuju na površinama alata pri rezanju velikim brzinama.
- Dozvoljavaju **2–4 puta veće brzine rezanja**, a **postojanost je 10–30 puta veća** od ugljeničnih čelika.
- Brzorezni čelici se dele na:
  - **Mo i Co** brzorezni čelici - visoka otpornost na habanje i relativno dobra žilavost. Koriste se za izradu alata izloženih udarima u toku rada (noževi i glodači za grubu obradu, spiralne burgije).
  - **W** brzorezni čelici - za visoko opterećene alate pri velikim brzinama rezanja i za grubu obradu pod najtežim uslovima.

Brzorezni alatni čelici TO

Tokom termičke obrade brzorezni čelici mogu da **ojačavaju** izdvajanjem karbida ili intermetalne faze:

1) stvaraju **karbide** tokom TO

- ako su legirani **W (18 or 9%) + Mo, V, Co**
- TO: Austenitizacija (1200...1300°C)+3x otpuštanje (570...650°C) → 64...65 HRC

2) stvaraju **intermetalike** tokom TO

- ako su sadrže **20-25% Co, 11-20% W, 7% Mo** (0,1-0,3% C)
- Legirajući elementi Co, W, Mo obrazuju ojačavajuće intermetalne faze → Co_7W_6 ; $(\text{Co,Fe})_7\text{W}_6$ itd.
- TO: Austenitizacija (1200...1300°C) → 68 HRC Otpuštanje (700...720°C) → 60 HRC

Visokolegirani nerđajući čelici

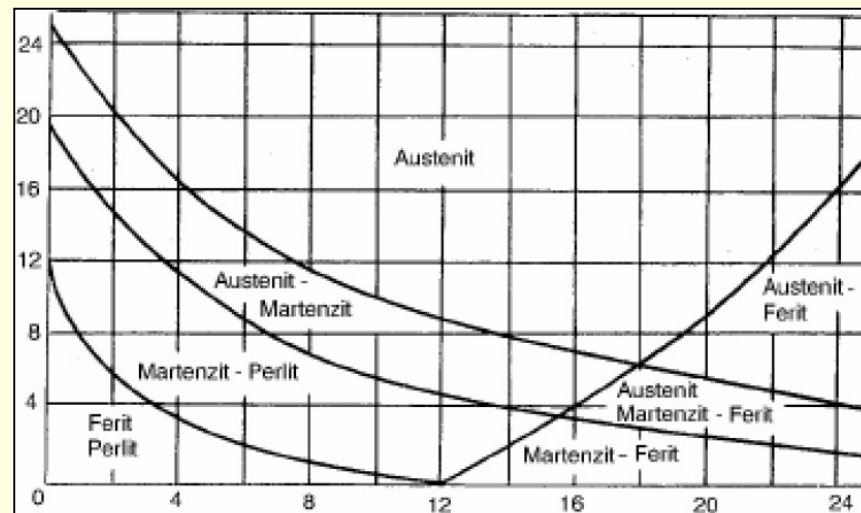
- Prvi put je uočeno 1892 god da su čelici legirani Cr otporni na kiseline.
- 1912 Krupp je prvi istraživao Cr-Ni čelike i u to vreme je započela njihova proizvodnja.
- Prvi dupleks čelici – 1930.
- Masovna proizvodnja – posle II svetskog rata.
- Visok kvalitet posle otkrica procesa uklanjanja ugljenika pri dobijanju čelika (O2 Ar - AOD).
- Najveće dostignuće novijeg datuma je uvođenje N kao legirajućeg elementa.

Osobine nerđajućih čelika

- **Električna otpornost**
  - Veća od ugljeničnih čelika
- **Termička provodnost**
  - 40-50% manja od ugljeničnih čelika
- **T topljenja nešto niža**
  - Ugljenični: 1480-1540 °C
  - Martenzitni: 1400-1530 °C
  - Feritni: 1400-1530 °C
  - Austenitni: 1370-1450 °C
- **Koeficijent linearnog širenja**
  - Veći od običnih ugljeničnih čelika
- **Čvrstoća**
  - Visoka na sobnoj i povišenim T
- **Stanje površine**
  - formira filmove
- **Gustina**
  - austenitni čelici imaju najveću gustinu - 7.9-8.1g/cm³

Podela nerđajućih čelika prema mikrostrukturi

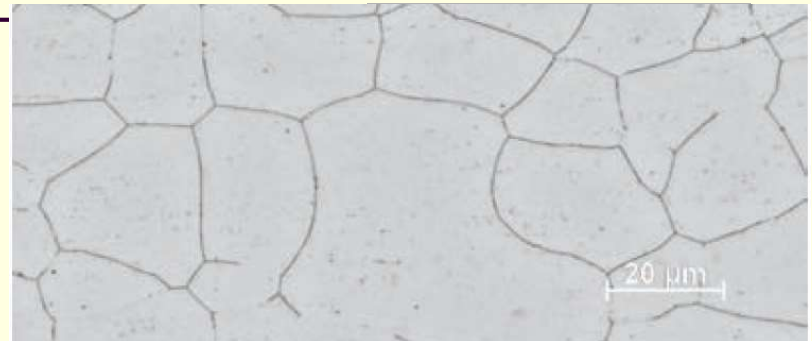
Maurerov dijagram za CrNi čelike

Postoji vrlo veliki broj tipova nerđajućih čelika za različite namene, tako da je nađeno kompromisno rešenje da se izvrši podela prema mikrostrukturi na sobnoj T na:

- Feritne čelike
- Martenzitne i čestično ojačane čelike
- Dupleks (feritno austenitne) čelike
- Austenitne čelike

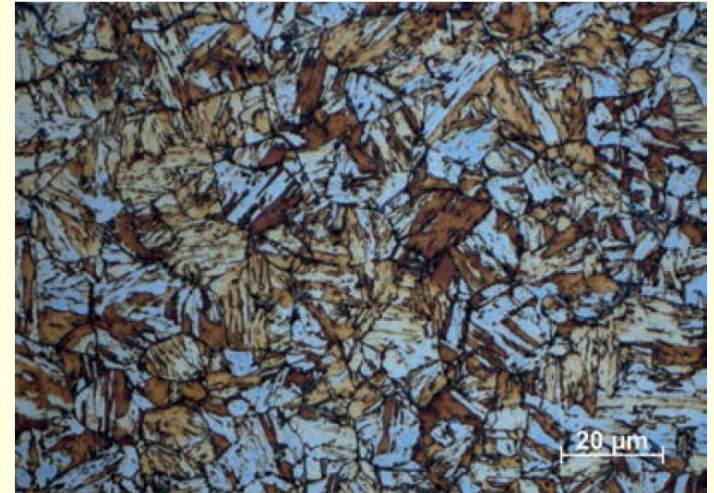
Feritni nerđajući čelici

- Sadrže **Cr 12-30% i 0,02-0,12%C**
- Vrlo mali sadržaj Ni
- Ne ojačavaju termičkom obradom
- Mo se dodaje da se podigne otpornost na koroziju
- Feritni čelici ili Cr čelici su magnetični
- Feritni čelici za povišene temperature (800-1150°C) sadrže nešto više C, a dodaju im se i Al i Si da bi im porasla otpornost na oksidaciju
- Feritni čelici za povišene temperature koriste se za atmosfere koje sadrže S (koji reaguje sa Ni) i kada su u pitanju niski radni naponi jer im je niža čvrstoća.

Martenzitni nerđajući čelici

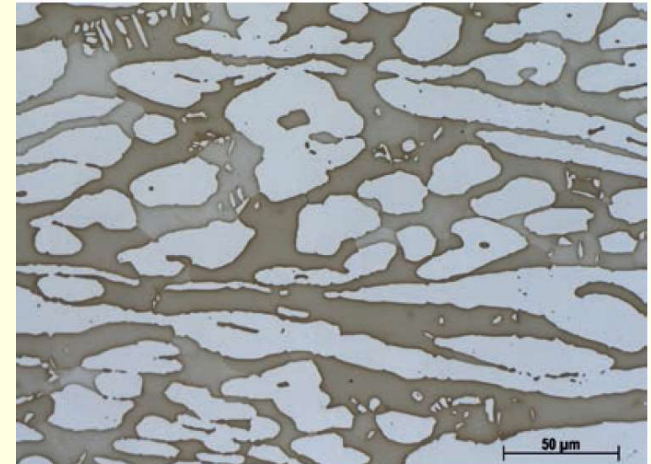
- Najmanja grupa nerđajućih čelika
- Visok sadržaj C – 0,2-1,2%
- Visok sadržaj Cr – 12-18%
- Dodaje se i N za dodatno ojačavanje
- Vrlo mali sadržaj Ni (ako se doda može da se smanji sadržaj C i popravi zavarljivost) i Mo
- Martenzit se dobija termičkom obradom
- Čestično ojačavanje i **visoka čvrstoća**
- **Svi su magnetični**

Dupleks nerđajući čelici

tamno – ferit
svetlo - austenit

- Feritno austenitna struktura (50% : 50%)
- Imaju osobine i austenitnih i feritnih čelika
- Visoka čvrstoća
- Visoka otpornost na rast prslina
- Nizak sadržaj **C (0,03-0,05%)**, **sadržaj Cr (21-28%)**
- Nizak sadržaj **Ni 3,5-7%**
- Dodaje se i **N** i za dodatno ojačavanje
- Dodaje se Mo (0.3-4%) za povećanje otpornosti na koroziju
- Nekim klasama čelika se dodaje Mn umesto Ni (povećava rastvorljivost N)
- **Magnetični su zbog ferita**

Austenitni nerđajući čelici

- Najveća grupa nerđajućih čelika koja uobičajeno sadrži **0,01-0,12%C, 17-36%Cr i 5-32%Ni**
- Dele se na:
  - Cr-Mn
  - Cr-Ni
  - Cr-Ni-Mo
  - sa visokim performansama
  - za visoke T
- Dobra čvrstoća
- Dobra zavarljivost
- Dobra žilavost (za niske T)
- **Nemagnetični** su posle rastvarajućeg žarenja

Austenitni nerđajući čelici

■ Cr-Ni čelici

- Za opštu upotrebu (kao npr. CrNi 18-8)
- Nekim se klasama dodaje N za ojačavanje ili S za bolju obradivost
- Postoje i **stabilizovane klase** kojima se dodaju **Ti i Nb** da bi formirali ojačavajuće čestice (i sprečila senzitivizaciju)

■ Cr-Mn čelici

- Manji sadržaj Ni (oko 4%) **jer ga menja Mn**, a kao γ stabilizator se dodaje i **N**, sadržaj **Cr oko 17%**
- imaju višu čvrstoću

■ Cr-Ni-Mo čelici

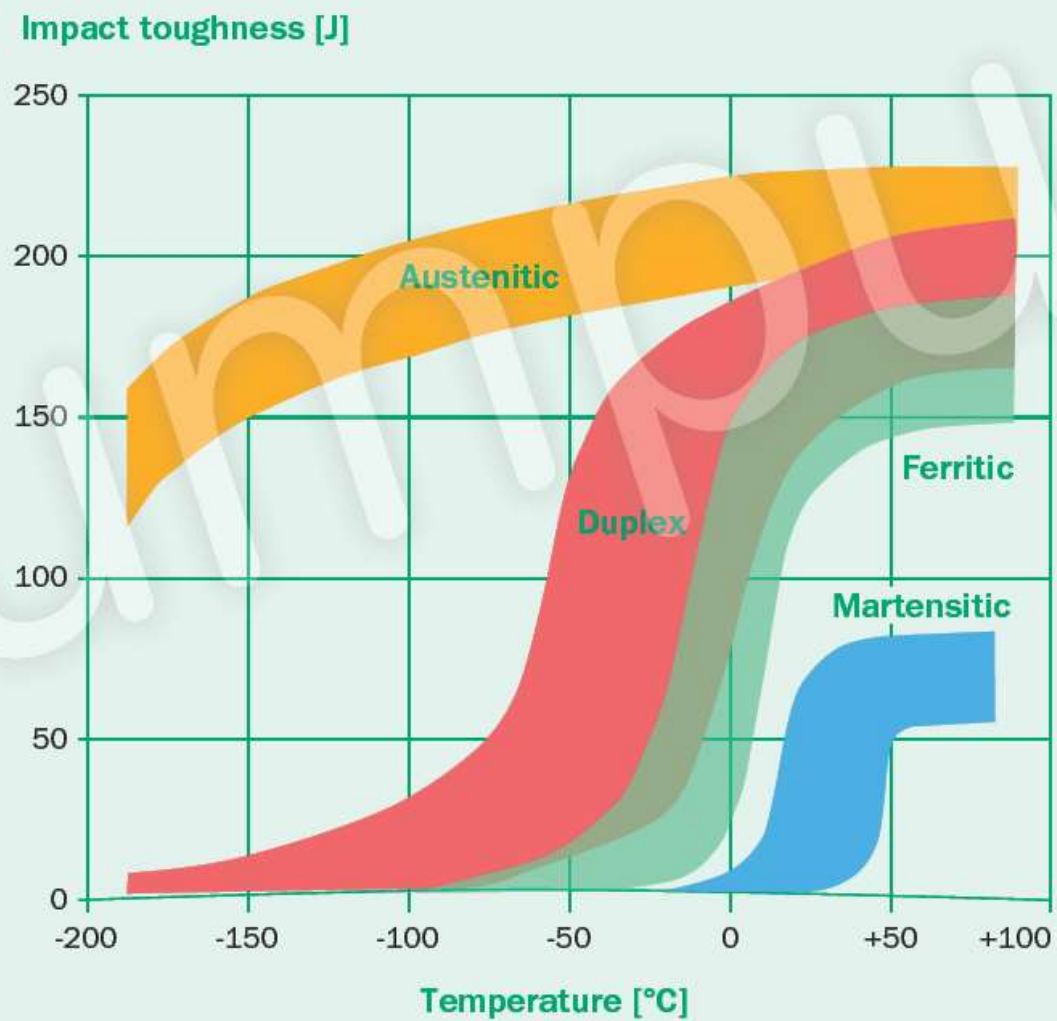
- Sadržaj **Cr oko 17%**, **Ni 10-13%**, **Mo 2-3%**
- **otporni na kiseline**
- Nekim se klasama dodaje N za ojačavanje ili S za bolju obradivost
- Postoje i stabilizovane klase kojima se dodaju Ti i Nb da bi formirali ojačavajuće čestice (i sprečili senzitivizaciju)

Austenitni nerđajući čelici

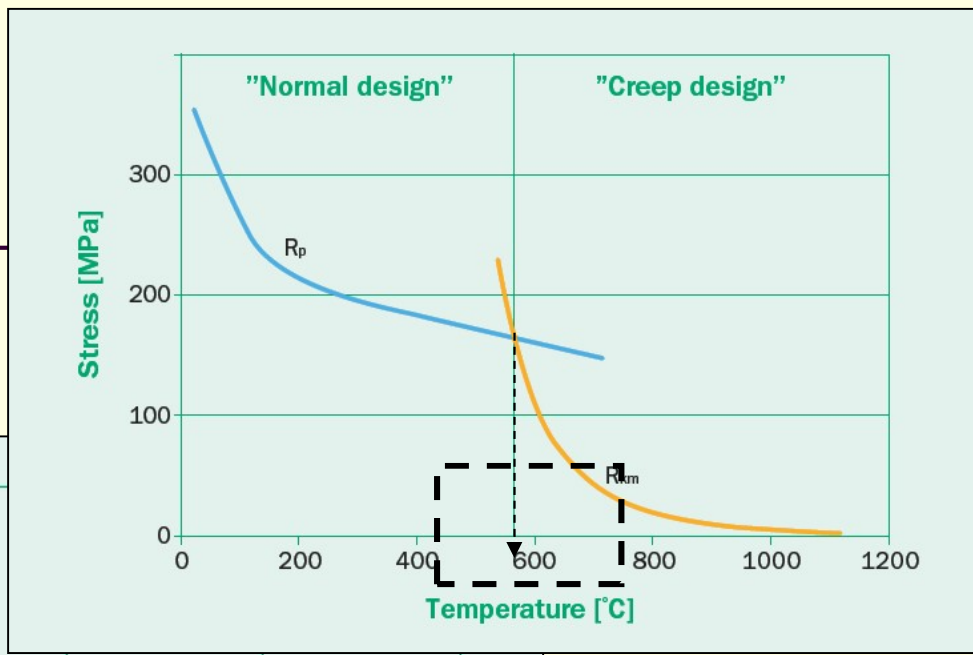
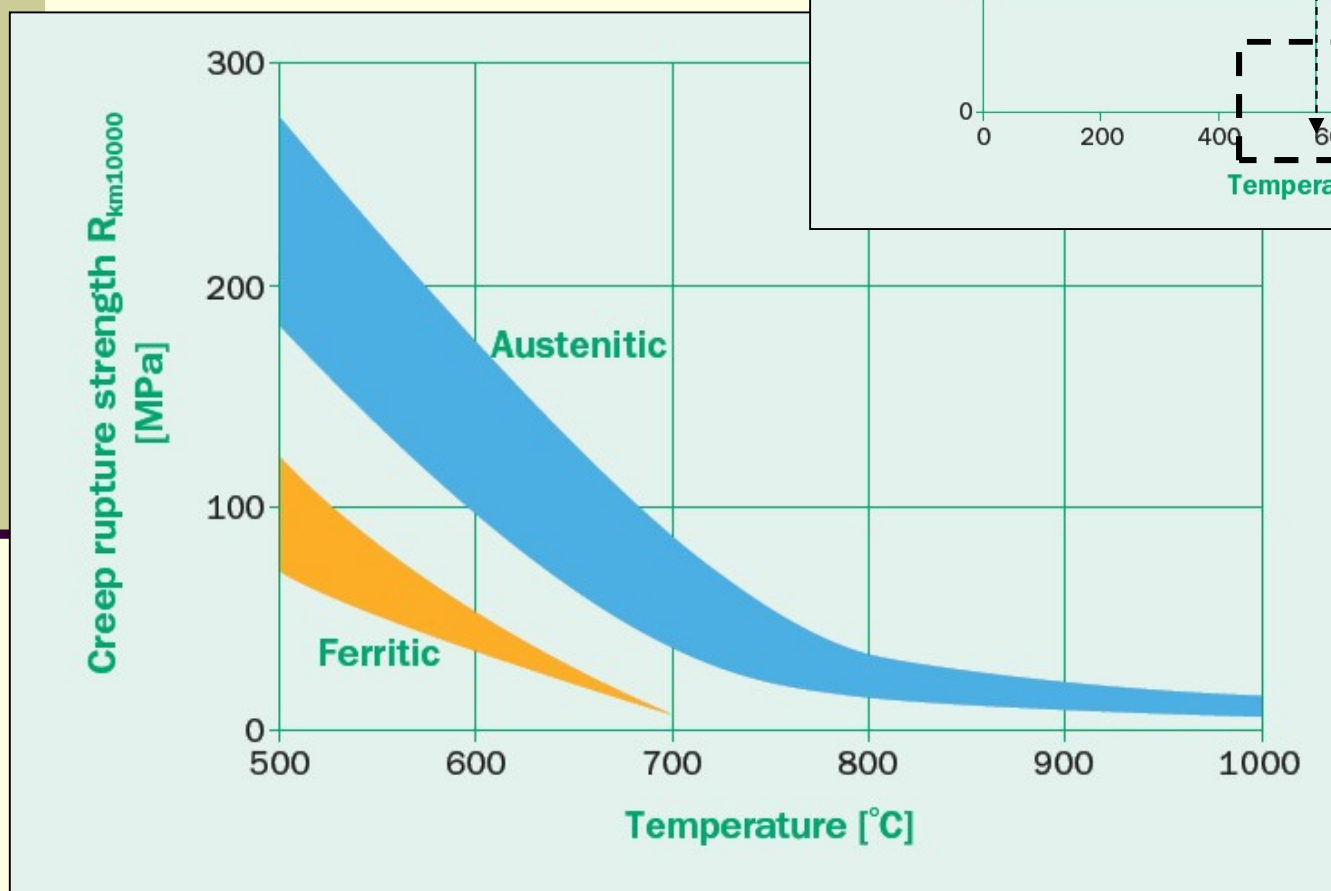

- sa visokim performansama (super austenitni)
- Sadržaj Cr 17-25%, Ni 14-25%, Mo 3-7%
- Legiraju se N i Cu (za otpornost na neke kiseline)

- za povišene T
- Sadržaj Cr oko **17-25%**
- Sadržaj Ni oko **8-20%**
- ne sadrže Mo
- Dodaje se **Si** da bi podigao otpornost na oksidaciju
- Legiraju se N da se dobije bolja otpornost na puzanje
- Koriste se za temperature $>550^{\circ}\text{C}$
- Otporni su na oksidaciju ($800-1150^{\circ}\text{C}$) u gasovitoj sredini
- Nisu specijalno otporni na koroziju u vodenoj sredini

Žilavost nerđajućih čelika

Otpornos na puzanje nerđajućih čelika

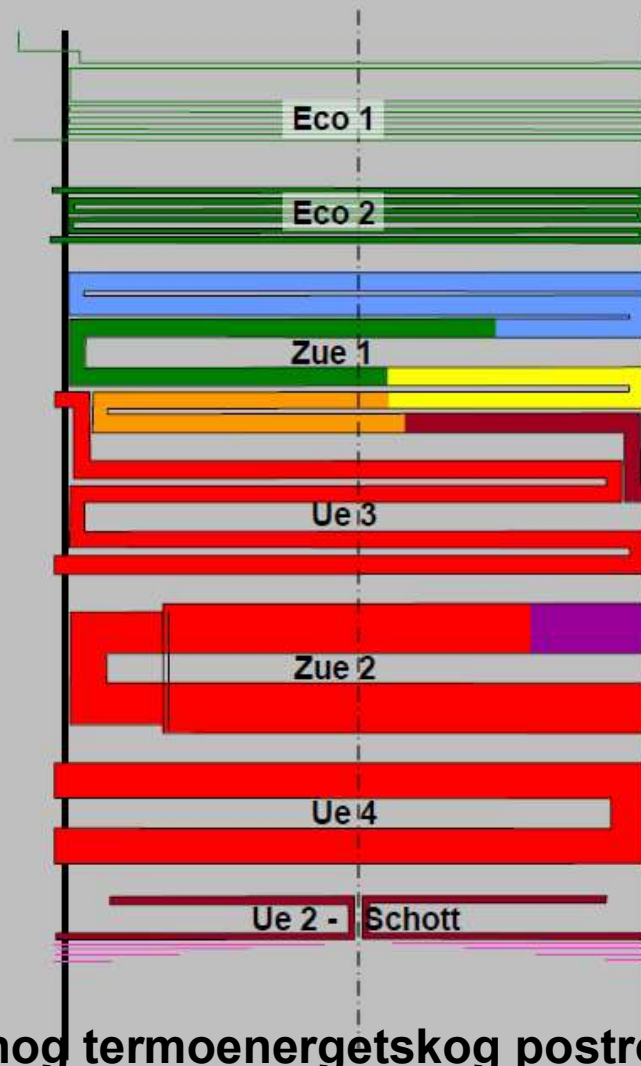
početak puzanja
na $T <$ od oko 600°C

Toplotno postojani čelici – svi čestično ojačani čelici

Precipitate	Structure	Parameter (Å)	Composition
NbC	fcc	a=4.47	NbC
NbN	fcc	a=4.40	NbN
TiC	fcc	a=4.33	TiC
TiN	fcc	a=4.24	TiN
Z-phase	tetragonal	a=3.037 c=7.391	CrNbN
M ₂₃ C ₆	fcc	a=10.57-10.68	Cr ₁₆ Fe ₅ Mo ₂ C(e.g.)
M ₆ C	diamond cubic	a=10.62-11.28	(FeCr) ₂₁ Mo ₃ C; Fe ₃ Nb ₃ C; M ₅ SiC
Sigma	tetragonal	a=8.80 c=4.54	Fe,Ni,Cr,Mo
Laves phase	hexagonal	a=4.73 c=7.72	Fe ₂ Mo, Fe ₂ Nb
χ-phase	bcc	a=8.807-8.878	Fe ₃₆ Cr ₁₂ Mo ₁₀
G-phase	fcc	a=11.2	Ni ₁₆ Nb ₆ Si ₇ , Ni ₁₆ Ti ₆ Si ₇

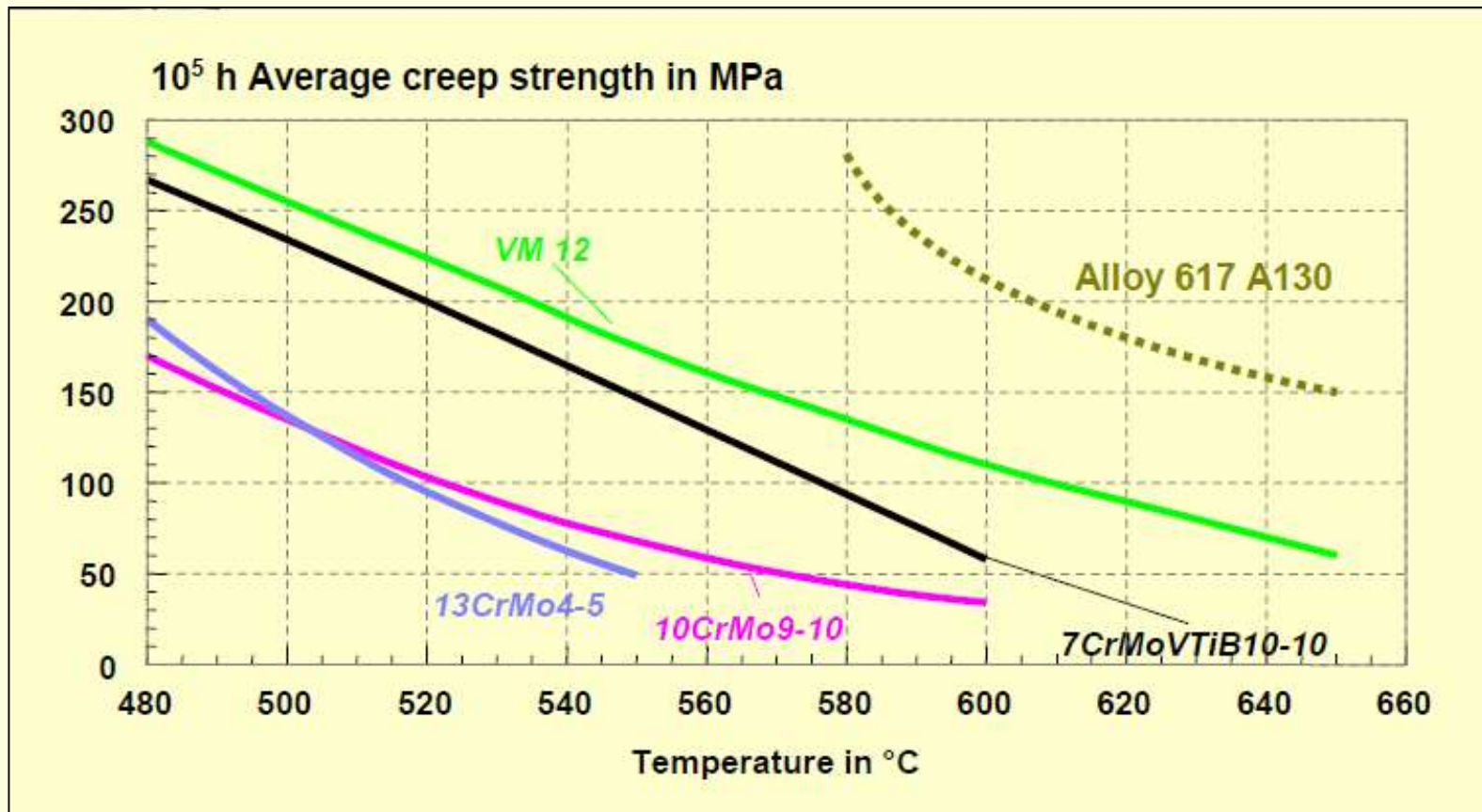
Uloga toplotno postojanih čelika – cilj 700°C

	16Mo3
	P265GH
	13CrMo4-5
	10CrMo9-10
	X20CrMoV11-1
	Super 304H
	HR3C
	VM12

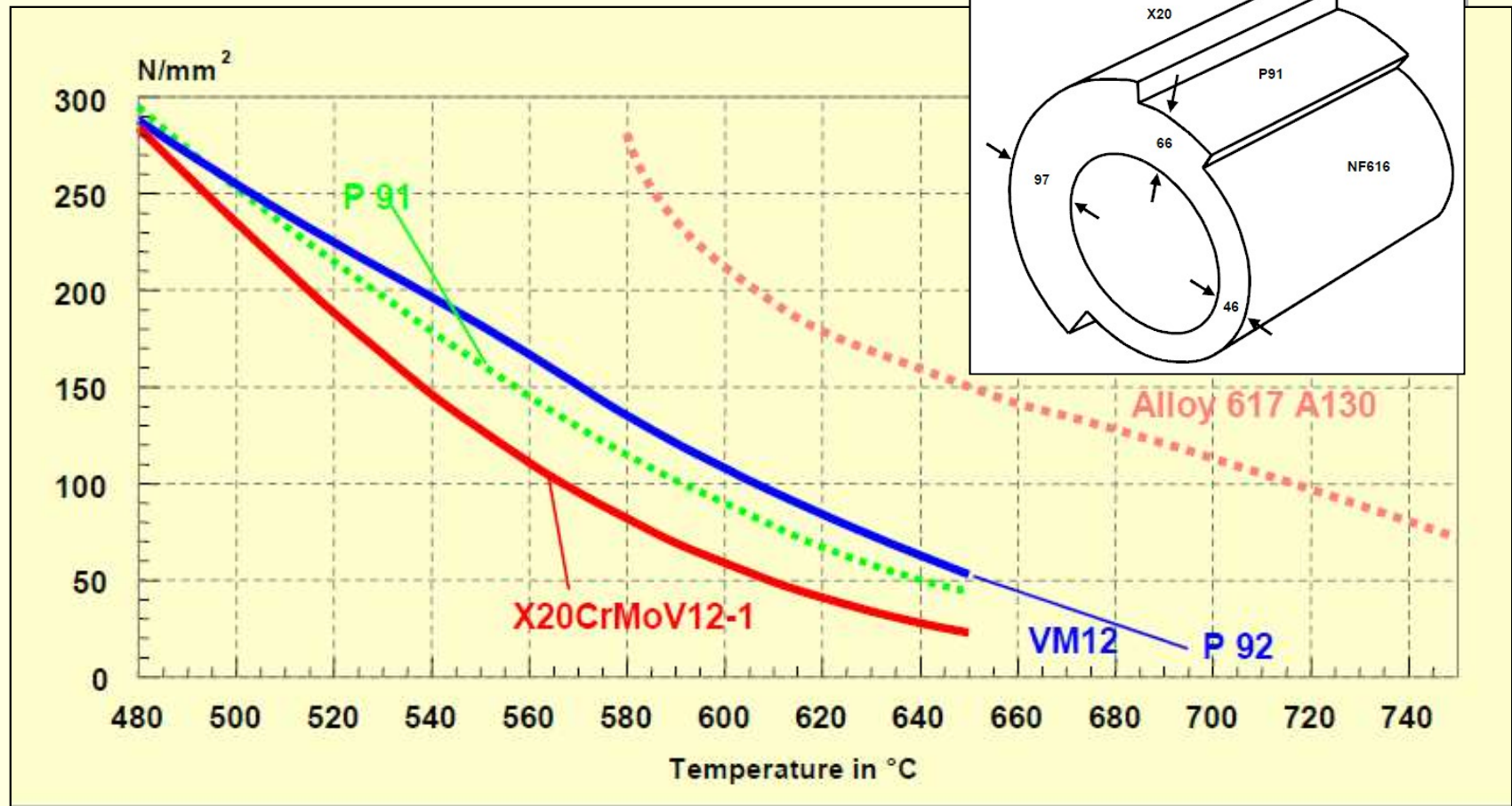

grejne površine kotla modernog termoenergetskog postrojenja

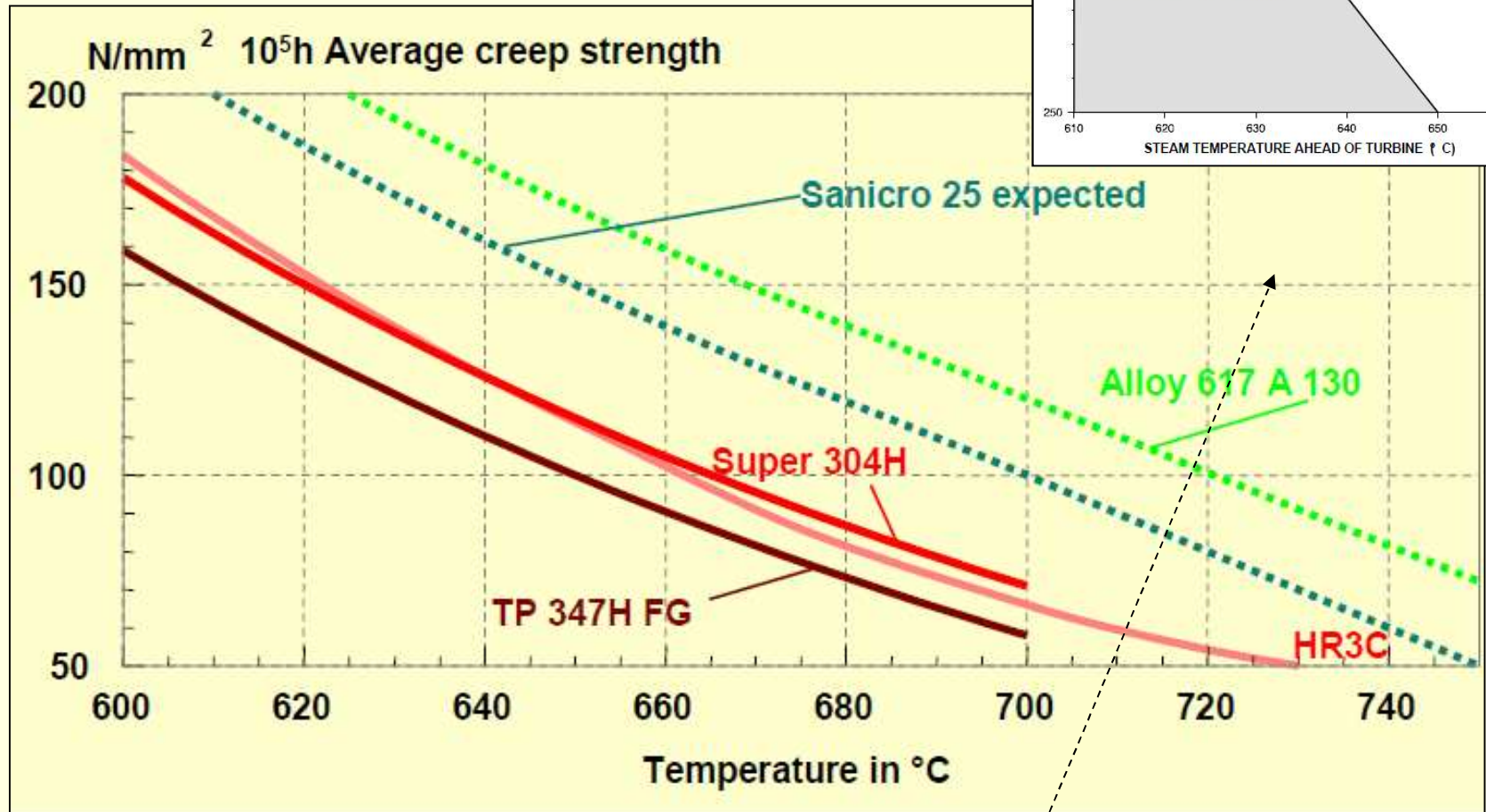
Feritni toplotno postojani (α ferit+P/S/B)

Martenzitni toplotno postojani čelici (često feritni)

Austenitni toplotno postojani čelici i legure na bazi Ni

parametri primene austenitnog toplotno postojanog čelika – do 650°C

Feritni toplotno postojani čelici – grupe za zavarivanje

Grupe materijala za povišene temperature prema SRPS EN 12952

Materijal	Termička obrada	SRPS EN CEN ISO/TR 15608	Materijal	Termička obrada	Grupa TR ISO 15608
ploča i traka EN 10028-2			cev, šavna EN 10217-2		
P235GH	N	1.1	PH195	N	1.1
P265GH	N	1.1	PH235	N	1.1
P295GH	N	1.2	PH265	N	1.1
P355GH	N	1.2	16Mo3	N	1.1
16Mo3	N	1.1	otkovak EN 10222-2		
13CrMo4-5	NT	5.1	X16CrMo5 1	A	5.3
13CrMo4-5	NT Q	5.1	X16CrMo5 1	NT QT	5.3
13CrMo4-5	Q	5.1	X20CrMoV11-1	QT	6
10CrMo 9-10	NT	5.2	X10CrMoVNb9-1	NT	6
10CrMo 9-10	NT Q	5.2	14MoV6-3	NT QT	4.1
10CrMo 9-10	Q	5.2	11CrMo9-10	N	5.2
11CrMo 9-10	NT Q	5.2	11CrMo9-10	NT QT	5.2
11CrMo 9-10	Q	5.2	16Mo3	N	1.1
cev, bešavna EN 10216-2			16Mo3	QT	1.2
P195GH	N	1.1	16Mo3	QT	1.1
P235GH	N	1.1	13CrMo4-5	N NT QT	5.1
P265GH	N	1.1	13CrMo4-5	N NT QT	5.1
8MoB5-4	N	5.1			
16Mo3	N	1.2			
X11CrMo9-1+l	I	5.4			
X11CrMo9-1	NT	5.4			
X11CrMo5	I	5.3			
X11CrMo5	NT	5.3			
X11CrMo5+NT2	NT	5.3	NT	normalizovano i otpušteno	
13CrMo4-5	NT	5.1	I	izotermno žareno	
10CrMo 9-10	NT	5.2	QT	kaljeno i otpušteno	
11CrMo 9-10	QT	5.2	N	normalizovano	
X10CrMoVNb9-1	NT	6.4	Q	kaljeno	
15NiCuMoNb5-6-4	NT	4.2			
X20CrMoV11-1	NT	6.4			
10CrMo5-5	NT	5.1			

Toplotno postojani čelici

{PRIVATE }Table 3.1.1. Chemical Compositions of Boiler Tube Materials

{PRIVATE }MATERIAL	C	Si	Mn	P	S	Al	Cr	Ni	Mo	V	Nb	W	N	Cu (Ce)	Ti	B
15Mo3 (1.5415)	0.12 0.20	0.10 0.35	0.40 0.90	max 0.035	max 0.03	-	-	-	0.25 0.35	-	-	-	-	-	-	-
13CrMo44 (1.7335)	max 0.15	max 0.50	0.30 0.61	-	-	-	0.80 1.25	-	0.44 0.65	-	-	-	-	-	-	-
T22 (10CrMo910) (1.7380)	0.08 0.15	max 0.50	0.30 0.60	-	-	-	1.90 2.60	-	0.087 1.13	-	-	-	-	-	-	-
T23 (HCM2S)	0.04 0.10	max 0.50	0.30 0.60	max 0.03	max 0.01	<0.03 (sol)	1.90 2.60	-	max 0.30	0.20 0.30	0.02 0.08	1.45 1.75	max 0.03	-	-	max 0.006
T24 (7CrMoVTiB10-10)	0.05 0.10	0.15 0.45	0.30 0.70	Max 0.02	Max 0.01	Max 0.02	2.20 2.60	-	0.90 1.10	0.20 0.30	-	-	Max 0.012	-	0.05 0.10	0.0015 0.0070
P 91/T 91 (X10CrMoVNb91) (1.4903)	0.08 0.12	0.20 0.50	0.30 0.60	max 0.02	max 0.01	max 0.040	8.50 9.50	max 0.40	0.85 1.05	0.18 0.25	0.06 0.10	-	0.05 0.08	-	-	-
E 911	0.09 0.13	0.10 0.30	0.30 0.60	max 0.02	max 0.01	max 0.025	8.50 9.50	0.10 0.35	0.90 1.10	0.15 0.25	0.06 0.10	0.90 1.10	0.05 0.08	-	-	-
P92 (NF 616)	max 0.15	max 0.50	max 1.00	max 0.02	max 0.01	-	8.00 13.00	-	max 1.00	0.10 0.30	max 0.10	1.50 2.50	0.02 0.15	-	-	max 0.01
HCM 12	max 0.12	max 0.50	0.30 0.70	max 0.03	max 0.03	-	11.0 13.0	-	0.80 1.20	0.20 0.30	max 0.20	0.80 1.20	-	-	-	max 0.01
P122 (HCM12A)	0.06 0.14	max 0.70	max 0.70	max 0.03	max 0.02	-	10.00 12.60	max 0.70	0.20 0.60	0.15 0.30	0.02 0.10	1.50 2.50	0.02 0.10	0.30 1.70	-	max 0.005
X20CrMoV121 (1.4922)	0.17 0.23	max 0.50	max 1.00	max 0.03	max 0.03	-	10.00 12.50	0.30 0.80	0.80 1.20	0.25 0.35	-	-	-	-	-	-
E1250	0.05 0.15	0.30 0.75	5.50 7.00	max 0.03	max 0.03	-	14.00 16.00	9.00 12.00	0.80 1.20	0.15 0.40	0.75 1.20	-	-	-	max 0.05	0.003 0.009
12R72 X10CrNiMoTiB1515	0.08 0.12	0.30 0.80	1.50 2.00	max 0.03	max 0.02	-	14.00 16.00	14.00 16.00	1.00 1.40	-	-	-	-	-	0.30 0.60	0.004 0.008
17-14CuMo	0.11	-	-	-	-	-	15.9	14.5	2.5	-	0.43	-	0.01	3.10	0.24	-
X8CrNiMoVNb1613 (1.4988)	0.04 0.10	0.30 0.60	max 1.50	max 0.035	max 0.015	-	15.50 17.50	12.50 14.50	1.10 1.50	0.60 0.85	max 10xC	-	-	-	-	-

Toplotno postojani čelici

Table 3.1.1. (Continued) Chemical Compositions of Boiler Tube Materials

{PRIVATE}MATERIAL	C	Si	Mn	P	S	Al	Cr	Ni	Mo	V	Nb	W	N	Cu (Ce)	Ti	B
X8CrNiMoNb1616 (1.4981)	0.04 0.08	0.30 0.60	max 1.50	max 0.035	max 0.015	-	15.50 17.50	15.50 17.50	1.60 2.00	-	max 10xC	-	-	-	-	0.08
X3CrNiMoN1713 (1.4910)	max 0.04	max 0.75	max 2.00	max 0.035	max 0.015	-	16.00 18.00	12.00 14.00	2.00 2.80	-	-	-	0.10 0.18	-	-	-
AISI T316	max 0.08	max 1.00	max 2.00	max 0.03	max 0.045	-	16.00 18.00	10.00 14.00	2.00 3.00	-	-	-	-	-	-	-
AISI T321	max 0.08	max 1.00	max 2.00	max 0.03	max 0.045	-	17.00 19.00	9.00 12.00	-	-	-	-	-	-	5 x C	-
AISI T347	max 0.08	max 1.00	max 2.00	max 0.03	max 0.045	-	17.00 19.00	9.00 13.00	-	-	10 x C	-	-	-	-	-
AISI T304	max 0.08	max 1.00	max 2.00	max 0.03	max 0.045	-	18.00 20.00	8.00 12.00	-	-	-	-	-	-	-	-
Super 304	0.07 0.13	max 0.30	max 1.00	max 0.04	max 0.010	-	17.00 19.00	7.50 10.50	-	-	0.30 0.60	-	0.05 0.12	2.50 3.50	-	-
NF709	max 0.20	max 1.00	max 1.50	max 0.03	max 0.010	-	18.00 22.00	22.00 28.00	1.0 2.0	-	0.10 0.40	-	0.05 0.20	-	0.02 0.20	0.002 0.010
Alloy 800	max 0.10	max 1.00	max 1.50	max 0.015	-	0.15 0.60	19.00 23.00	30.00 35.00	-	-	-	-	-	max 0.75	0.15 0.60	-
AISI T310	max 0.25	max 1.50	max 2.00	max 0.03	max 0.045	-	24.00 26.00	19.00 22.00	-	-	-	-	-	-	-	-
Valinox T310N	0.05 0.07	0.30 0.50	1.00 1.40	max 0.01	max 0.025	-	24.40 25.00	20.60 21.50	max 0.20	-	0.40 0.50	-	0.18 0.24	max 0.20	-	-
HR3C (1.6974)	0.04 0.10	max 0.75	max 2.00	max 0.03	max 0.030	-	24.00 26.00	17.00 23.00	-	-	0.2 0.6	-	0.15 0.35	-	-	0.005
HR6W	max 0.10	max 1.00	max 2.00	max 0.030	max 0.030	-	21.00 25.00	35.00 45.00	-	-	max 0.40	4.00 8.00	-	-	max 0.20	-
AC66 (1.4877)	0.04 0.08	max 0.30	max 1.00	-	-	max 0.025	26.00 28.00	31.00 33.00	-	-	0.6 1.0	-	-	(0.05) (0.10)	-	-

Čelici sa specijalnom namenom

Magnetični čelici

- Magnetno meki materijali (lako se magnetišu/razmagnetišu):
  - čisto Fe (C < 0,05%)
  - elektrotehničke legure (1...4% Si)
- Magnetno tvrdi materijali (teško se magnetišu/razmagnetišu):
  - visoko ugljenični alatni čelici (1,1...1,3% C)
  - Cr-čelici (*oko* 1% C; 1,5...3% Cr)
  - Co-čelici (*oko* 1% C; 1,5...3% Cr; 5...15% Co)
  - Fe-Ni-Al-legure (*alniko*) (11...14% Al; 22...34% Ni)

Specijalni čelici

Za niske temperature (kriogene) - zahtev: niska prelazna T

Klase za niske T

- do -60°C (nelegirani i niskolegirani čelici)
- do -100°C – Ni čelici sa niskim sadržajem – 2...5% Ni + Cr, V, Ti
- do -190°C (tečni N_2) – austenitni nerđajući čelici
- ispod -190°C (tečni H_2 , O_2) – visokolegirani koroziono otporni čelici – Cr > 10%; Ni > 20%

■ Hvala na pažnji😊